

I.

Zächtsad mehed.

Masing — Zächlmann — Krenshwald

Tartus.

Schnaakenburgi trükk ja kulu.

Sind 20 kop.

Tähtsad mehed.

Esimene anne:

D. W. Masing. — J. R. Fählmann. — J. R. Kreukwald.

Toimetanud

M. J. Eisen.

Tartus.

Schnakenburgi trükk ja kulu.

1883.

Benfuri poolest lubatud. — Tallinnaš, 18. Sept. 1882.

Otto Wilhelm Masing.

Otto Wilhelm Masing sündis aastal 28. Oktobril 1763 Põhjusuu Peipsi rannas. — „Tema peale tuleb nagu sündinud Gesticlase peale waadata, sest ta isa oli köster, tema ise kõneles lapse põlwes Gesticlase (emakeelt)“, ütleb Ahrens, — „selle läbi see tuli, et ta pärast seda ka Gesticli mõistis mõelda!“

Tema ema, kelle ainus poeg ta oli, — oli loomu poolest väga tark, olemise poolest väga wiisakas naesterahwas. — Ema see oli, kes ju warakult poja sees armastust kõigi wooruste wasta, himu kõigi teadmiste järele äratas, ema see oli, kes poega sell wiisil mõistis Sumala abiga ja tema kartuses kaswatada, et Masingil pärast poole rammu küllalt elurängastustele, — mis muidu ta elu küll väga hapuks oleks siwad wõinud teha — wasta oli panna,

— pea 70 aastat wana, järelijawad ta filmad nagu kahetümne wiie aastasel noorel mehel weel.

Eiigutatud südamega kõneles Masing fagedaste weel mehe põlwes oma hellast emakefest.

Ema ju see oli, kes Masingi, kui see Narwa kooli, kuhu ta prauski Alweruse nõuuandmise ning sobitamise peale läinud, läbi teinud, ette walmistas sinna maale reisima, kus ta film näha wõis, kuis õppimine inimest wõib tõsta, kus ta mõneks ajaks unustada jõudis, kui kurwad, kole-
dad lood isamaal — kus ta kõigi täht-
samate jelleaegiste teadusmeestega ning kunstnikkudega osajamises oma kõrget waimu jeks jõudis harida, mis ta pärast oli. Oli ta Torgaus, pärast Hales õpe-
taja ameti peale iseäranis õppinud ja 22^{ne} aastaseks saanud, siis tuli ta oma isamaale tagasi, — täis põlewat armastust, mis tegusid teha himustas, — ning wõttis eneselle kõige pealt Tallinna maale v. Tolli juurde kodukoolmeistri koha.

1778 a. 3. Juulil walitseti teda Eüganuse kiriku peale õpetajaks. Tänu-
liku poja esimeseks tööks oli ema ning isa oma juurde paluda. Suures, südame-

likus armastuses ning õrnas hoolendmises
tasus ta neile nende armu tagasi funni
surma läbi lahutuseni.

O. W. Masing*).

sünd. 28. Okt. 1763 — surm. 2. Märtsil 1830.

7 aastat kandis ta Eüganuse koguduse
eest hoolt, juhatas neid wäsimata elutee
poole, siis kutsuti teda Wiru maakonda
Rigula kogudusele hingekarjatsjeks. Eigi
20 aastat oli ta töö selle koguduse pärast.
„Seal olin ma kõige õnnelikum“
ütles ta oma sõbrale Kolbele mitu ning

*) Kõige otsimise peale oleme üksnes ühe Masingi
warjupildi leidnud. Selle warjupildi järele on siis ka
ülemal seisaw pilt walmistatud. Paremat ei wõinud
saada. Toim.

mitu korda, kui kujukade inimeste kawalusel tema head südant walusaste torkasivad. Siin leidis ta sõpru, nagu ta neid Saksa maal suure korli peal leidnud, siin käisivad tema kirjad pärast sealt lahkumist sagedaste sõpru rõõmustamas ning elatamas — siin oli see koht, kus Masing oma esimese, hella armastuse maitsis: raehera Ehlerdzi tütre Tartust leidis ta eneselle truutiks abi-kaasaks ning eluehteks; 5 tütar ja 5 poega ülendasiwad nende õnne.

Uga — ometi oli ka siin see koht, kus Masing rohkestes Jumala witsa maitses.

6 last suriwad temal ühel aastal ära, mure ning südame härmatus pani laste ema haigewoodisse 7^{mele} aastaks — ning surm peastis hella kannataja; warsti pärast seda läks Masingi oma ema igawesele isamaale, — niisama tema isa, kes karu jahil peal nõnda kangeste põrkunud oli, et ta meelest nõdraks jäi. Peale selle põles Masingi elumaja ära ja kõik ta rahawarandus, mis ta eneselle korjanud, riisus temalt üks Tallinna kaupmees, kes pankrotti jäi. See oli kõik raske küll, aga Masing oli ka mees, kes Jumala kartuses kanda jõudis, mis Issa wits peale pani.

Kaks korda oma elu aja sees oli ta surma hädaga wõitlemas: Üks kord hullu koea hambis ning teist korda, kui ta nelja hobuse wanfri alla jäi, mis läbi ta mitu aega haigussega pidi wõitlema.

Sell ajal (1812), kus sõda möllamas, oliwad ka kõik teised hädad elamas. Kaabakad warastasiwad kõik ta wilja ära. Tallinna maal oliwad wõlsi raha tegijad rahwast petmas; mehisel wiisil juhatas Masing neid aga teenitud palgale. Sgal pool teatud ja tuntud waraste peamees läks nii häbemataks, et päisipäewal keegi enam julge ei jaksanud olla.

Mõisadest ja taludest riisuti, mis näppu puutus, õllewaadid ja wiina ankrud lasti tühjaks, aitu lõhuti; kahju tehti otjata: rahwas ja maa ägas. Masingi palwe ja hoolikandmise läbi muretseti asjaloo parandamise eest, — wargad aga lubasiwad Masingille selle eest tänupalgaks maja pea pealt ära põletada. Kõigi nende rängastuste uhu sees jõudis Masing weel nalja teha ja head meelt omale hoida, nagu ta selleaegsed kirjad oma paremale sõbrale õpetajale Schubele kirjutatud — tunnis-
tawad.

Siit rõõmust ja walust kutsuti teda aastal 1815 Tartu lähedalle Üksi kiriku peale õpetajaks, kuhu ta kunni õndsja otjani jäi. „Siin oli ta 15 aastat weel selle rahwa õpetaja, keda ta nii kõigest südamest armastas“, ütles Kolbe kalli mehe surnufirstu juures.

Siin walitseti teda 1818 Piiri maa ülema konsistoriumi liikmeks, pärast aastal 1821 Tartu jauskonna prauseks.

Ta oli oma ametiwendadelle toeks, nendest südamest armastatud; ta oli oma kogudusele isa, truu hingekarjane, abimees, nõuuandja; ta katsus rahwast toorusest ning ebausust lahti peasta, selle ainja õige rohu: õpetuse läbi. Selle tarwis asutas ta oma kihelkonnas kooli, — kus ta targemad poisid koolmeistri ametit pidama juhatas. Sga õnnetu, haige, jõutu leidis tema käest sõbralikku, mehist abi. Kuude kaupa olla tema oma koguduse haigeid liikmeid oma majasse wõtnud, neid põetanud ja neile ütlemata kannatuses ihu ja hinge tohtriks olnud, — weel täna teawad sest halli peaga mehed Üksi kihelkonnas kõnelda ning oma õnnist õpetajat hana põhja õnnistada.

Tema rääkis mitu keelt, (tema seadis Dr. Krusele Mustlase keele sõnaraamatu kokku, mis pärast seda teaduse kohta väga tähtjas olla olnud), tema oli muusika tun-
ja, tubli wiulimängija, laulja; kõige selle
juures ei teadnud foguduses keegi paremat
põllumeest nimetada kui oma õpetajat.

Need kõik on väga head ja kallid
omadused, aga need pole kaugeltki mitte,
mis Masingi Gesti rahwa harimise kohta
nii tähtjaks teinud kui ta on.

Tüdimata ja vägew oli tema töö oma
foguduses juusõnaga ning teuga, aga väge-
wam weel tema töö suurel väljaspool
fogudust. Siit Peeterburisse kutsumist ei
wõtnud Masing mitte wasta. Tema tahtis
sell pilksel pimedal, kurwal ajal Gesti rahwa
kasuks elada, olgu küll, et tema oma kohta
väga sünnib, mis ta laulus: „Wändra
metšas Pärnu maal lasti wana karu
maha“ ütleb:

„Seda igal ajal nähtud,
Et sell ikka waewa tehtud,
Kes kui targem töega
Rahwast püüdnud walgusta.“

1819 kutsuti teda Tallinna piiskopiks,
aga Masing arwas Äksis ennem ja enam
raamatuid Gesti rahwa kasuks kirjutada wõi-

wat ning jäi. Kui ma nüüd need raamatud ning kirjad paljalt nimetan, mis Masīng osalt otsekohe Gesti, osalt Saksa keeli (enamiste aga ka jälle Gesti asjade parandamiseks) kirjutas, siis peame küll — kui ikka ka jälle nende raakuste peale mõtleme, mis sell ajal Gesti kirjawara surma küttesse paniwad, õpetaja Kolbega ütleva: „Kohkuma peame meie tema suure töörammu üle, kohkuma selle suure waimu üle, kes nii palju täita jõudis; tema on seda wäärt ja saawad üks kord ajad tulema, kes tänuga ära tunnewad, mis nad Masīngille wõlga on.

Masīngi kirjad:

1. **A B D** ehk luggemise = ramat lastele, kes tahuwad luggema õppida. Tartus 1795. Raamatul on 34 lehekülge.
2. **Estnische Originalblätter für Deutsche.** 1. Heft. Tartus 1816, 62 lehekülge.
3. **Pühhapäwa** Wahheluggemised. Tartus 1818, 172 lehekülge.

4. Raiks Riia=ma Katekismuse ümberpannemise katsed. Tartus 1819, 12 lehekülge.
5. Wanna seäduise=aja sündinud asjad, mis wannast Testamendist kookukirjutatud ja norerahwa õppetuseks trüffi pandud. Tartus 1819, 96 lehekülge.
6. Eihwlandi=ma Tallorahwa Seäduis. Tartus 1820, 204 lehekülge.
7. Tutlus, mis Priuse kulumamise päwal 12^{mal} Märtsil 1820 peetud. Tartus 1820, 27 lehekülge.
8. Vorschläge zur Verbesserung der estnischen Orthographie. Tartus 1820, 16 lehekülge.
9. Armas marahwas j. n. e. Tartus 1820, 16 lehekülge.
10. Õppetus, kust ja kuidas tunda, kas innimenne tõeste surnud wõi mitte, ja mis siis teha kui tempra pitkas minnestuses on et ta jälle toibuks. Riias 1820, 16 lehekülge.
11. Euggemise lehhed. 28 tükki. Tartus 1821..
12. Õppetus, kuidas neid luggemise lehti kasjuga pruvida. Tartus 1821, 20 lehekülge.

13. Marahwa nädalaleht. Tartus 1821, Pärnus 1822, Tartus 1823 Pärnus 1825. Igal aastakaigul on 416 lehekülge (52 nummert).
14. Marahwa kalender ehk tähtmat. Pärnus 1823, 1824. Igal aastakaigul 27 lehekülge tähtraamatut ning 45 lehekülge õpetlikka kirjutusi. Tartus 1825, 20 lehekülge õpetust, Tartus 1826, 40 lehekülge õpetust.
15. Urwamisje-Ramatkoolmeistrite ja kolilaste kasjuse wäljaantud. I. jagu Tartus 1823. Geskõnega kokku 94 lehekülge
16. Täieline A. B. D. ramat, kust makeele luggemist õieti õppida. Tartus 1823, 40 lehekülge.
17. Beitrag zur estnischen Orthographie. Tartus 1824, 39 lehek.
18. Wiiskümmend kaks luggemist Uuest Testamendist wäljawallitsetud, kuhhu küsimissi, mis mõtlemist tahtwad, häid õppetusi ja pühha kirja salmisid jure pandud. Pärnus 1824, 238 lehekülge.
19. Täieline Kristiusso õppetus, mis targema rahwa ja koolmeistrite kasjuse

- wäljaantud. Pärnus 1825. Ges-
kõnega kofku 4+160. lehekülge.
20. S p p e t u s, kuida unsi rõugid
panna. Riias 1825.
21. Beleuchtung der über D. W.
Masings Beitrag zur estnischen
Sprache erschienenen Bemer-
kungen vom Verf. der estnischen
Orthographie. Pärnus 1827, 27 lehek.
22. Ladina keeli kõne Tartu uni-
wersiteedi sisseõnnistamise
päewal. 2 lehekülge.
23. Selleaegse tähtja seitungi „Inlandi“
sisse kirjutas Masing mitmed kirjad,
nagu: Inland 1817 lehekülg 58,
65—67, lehekülg 113. 2 Gesti enne-
muistist juttu. Inland 1818 lehe-
külge 210, j. n. e.
24. J. H. Rosenplänteri raamatusse:
„Zur genaueren Kenntniß der
estnischen Sprache“ kirjutas Masing
Saksa keeli Tähendused Gesti
keeles üle IV, 102—112. V. 37 kuni
50. Tähendused ühe Gesti
rahwalaulu üle, X. 60—65.
Tähendused Tallinnakeelelaulu-
raamatu üle, X. 65—71. Kir-
jad põllumeestele on Gesti keeli

kirjutatud.) XI, 97—109. Eesti-
keele uurimise üle XII. 33—47.
Impromptu, XII, 151. Tähen-
dused, kuidas Eesti keeli jutluse
kavatsid tuleks teha, XIII, 133
kunni 168. 18 tähendust Eesti
keele kohta (Masingi kirjadest) XV,
42—61. Üks Eesti keeli kont-
raht, XV, 149—166. Üks Eesti
katetismus (pooleli), XVI, 131 kunni
149. Rewisjoni seadus 9 last
Weebruari 1826, Eesti keeli
ümber pandud, XVIII, 131—152 j. n. e.

25. Tartu kalendrile lisa. Tartus
1819, 49 lehekülge.

26. Üle selle kogus ta haiguste, rohtude
Eesti keele nimesid ja pani Saksa keeli
ümber.

27. 1819=nest aastast saadik pani Masing
koik awalikud kuulutused, mis kohtute
poolest rahwale saadeti, ümber, nagu
neid weel „Tallurahwa kuulutaja“
seest küllalt leida on.

28. Alastal 1817 kuulutas ta awaliku
kirjaga (2 lehekülge), et ta Maarahwa
nädala lehte wälja tahta anda.

29. Predigt am Säcularfeste der
Augsburgschen Confession. Tar-
tus 1830, 28 lehekülge.

30. Mõned tema trükkimata kirjadest —
nagu kirjad, mis ta oma sõbra J. H.
Rosenplānterille kirjutanud, on Tartu
Spetatud Gesti Seltsi raamatukogus
ülewäl.

See ajab üsna higi otja paljalt ära
nimetada, mis ta on kirjutanud.

Mis tohin nüüd mina nende raamatute
kohta öölda? Nemad oleksiwad seda wäärt,
et meie neid seltsis läbi uuriksime, enestelle
ning teistelle roaks saadaksime. Aga praegu
on ajad nii halwad, et neid raamatuid kus-
kilt poolt ei saa. Minus mees, kellel 24
Masingi raamatut raamatukogus seisib, oli
tuttaw nüüd surnud raamatukõitja Türgens
Pärnus.

Aga kuuleme parem, mis tähtsad mehed
Masingi ja tema kirjade kohta ütlewad.

Endine Tartu elementarkoolmeistrite
seminari inspektor Türgenson kirjutab:

„D. W. Masing on ning jääb, olgu
ka, et temagi wigadest ning eksitustest mitte
üsna waba pole, sellegipärast Gesti kirja-
meeste teiseks Makabeuseks (see on:
wasar, haamer). Wägewaste on ta rahwa

waimu liigutanud, sest et ta rahwa waimu tundis ja tema feelt põhjani mõistis. Oma A B C. ehk lugemise raamatus awaldab ta ju uusi tänini tundmata mõtteid feele üle. Aga kõige wana ümbermuutjaks sai Masing oma originallehtede läbi (1816), olgu ka, et ta neid mitte kaua ei kirjutanud, siiski oli wili ometi suur, sest nagu Rosenplänteri kirjadest (Beiträge) näha, hakati nende läbi igal pool kangeste Eesti feelt uurima.

Rahwalikuks kirjameheks asus Masing kõige pealt oma „Pühapäewa wahelugemiste läbi“. Üks imelik, armas, palju loetud ja ihaldatud raamat, feele poolest isesugune*). Siin on esimest korda S ja S wahel wahet tehtud. („Masing on tähe S isa“).

„Oma kõige paremaks tööks, kelle eest ta ka Wladimiri neljandama klassi aauristi sai, nimetab Masing ise „Eihwlandi-maa Talurahwa seäduse“. Tema lugemise lehed on (nüüdki weel koolides leida) oma õpetamise wiisi poolest (selle aja kohta) wäga head. Tema

*) Tallinna kirjaliste selts on mõndagi Masingi Pühapäewa wahelugemistest „Wanas ja uudes“ meie rahwalle rooks walmistanud.

Nädala=leht on iga pidi õpetlik ja tuluga wägew, keele poolest imeilus, keeleuurijatele tähtjas. Need neli kalendrisaba, mis Masing kirjutas, on õpetlikud, armsad, lõbusad lugeda, keele poolest wäga head, murrekalt kirjutatud."

Tema rehendamise raamat on oma õpetamise wiisi poolest küll waene, aga rehendamise keele loomiseks pani Masing selle raamatuga põhja; temast antud kunstõnad on ka teistes Eesti rehendamise raamatutes — ning, mis peaaegu, ka rahwa suus pruugitawad.

"Tema 52 lugemist 'uuest Testamendist' on wäga rahwa seisukohalt waimuhariduse piiris arwatud, ferged mõista, armsad lugeda; olgu ka, et tema piibli seletustega mitte igal pool ühte sündida ei wõi".

Kõige enam kisa, kära ja kohkumist õpetatud meeste seas tegi Masingi kiri, kelle sees ta Eesti keele õigesti kirjutamise parandamist soowib ja ihaldab. Suuremalt jault oliwad kõik tema wastalised ses asjas, iseäranis õpetaja Steingrüber Rannus ja õp. Hirschhausen, kes otsekohe küsis, kust Masing selle õiguse ja julguse ometi wõtta,

isaijade kirjawiisi, kellega nii kaua läbi aetud, muuta.

Mis D. W. Masing õigestikirjutamise poolest uudist on tahtnud ja toonud, on lühedalt suure kuulsa feeleenurija Dr. Wiedemanni wälja antud Cesti feele grammatikas leida.

J. Hurt ütleb oma õigestikirjutamise õpetuses Masingi kirjawiisi poolest nõnda:

„Meie wana kirjutamise wiis on puuduline. Seda teawad kõik feeletundjad õndsja Masingi päiwist saadik. Suba Masing püüdis ära tuntud puudusi parandada, aga tema parandused on muist poolikud, muist ei ole nemad mitte õige põhja peale rajatud ning seepärast mitte sündsad“*).

Muidu ütleb J. Hurt Masingist:

„Mis muidu Masing Cesti kirjafeele puhastamiseks on teinud ja kirjutanud, olgu eeskujuks kõigile, kes Cesti rahwast õpetada ja neile raamatuid kirjutada tahawad.“

*) Mis Masingi parandustest pruugitawaks tuleb wõtta, on J. Hurt oma raamatus lätte näidanud.

Tartu seitung seletab: „Masing kinkis Gesti lastele A B D, katekismuse, piibli lood nende emakeeles, tema parandas piibli ja lauluraamatu keelt ja kirja. Kui nüüd Gesti lapsed niijugusti õpetust saavad, nagu nad saavad, siis tuleb seal juures ka meelde tuletada, et Masing 100 aastat enne seda elas.“

Uhrens, kes naljalt kedagi ei kiida, ütleb oma grammatika eeskõnes:

„Gesti kirjakeel on kolmest iseajast läbi rändanud. Esimene aeg alustab Stahliga, kes pea kõigi wigade sünnitaja on, mis meie kiriku keeles leitakse, teine alustab Hornungiga, kes pea kõige hea siitaja, mis kiriku keel avaldab, kolmas Masingiga, kes rahwa ja kiriku keele wahel silda ehitab.“

Uhrens ütleb umbes nõnda edasi:

„Tema Gesti keele kirjad olivad niisuguse rammuga, wäega ja osawusega kirjutatud, et peab ütleva, jell wiisil ei ole enne teda weel keegi Gesti keelt pruukinud; seda tundsiwad ka tema wastalised. See kõik hüüdis nagu wägew sõjapafun üle maa ja kohutas

nagu k̄aristi wanaaegsed oma magusaft unest istukille kuulatama, mis see oli^a.

„Rahju küll, et ta oma uuenduste eest õigestkirjutamise piiril waieldes ennast otjata ja wiljata riidudesse sõlmis, mis heale asjale palju kahju tõi. Pärastpoolsed ja selleaegsed kirjanikud arwasiwad wāga Masingi jälgedesse astuwat ja üsna rahwalikult kirjutawat, kui nad nüüd ilma kõige seaduseta omaft luast wõetud wabadusega Gesti keeles pöörlesiwad, — ometi kaunwad Masingi eksitused ja wead kaugelt ära tema auu paistuse ees.“ Umbes nõnda Ahrens.

Lõpetuseks Dr. acad. Wiedemann:
„Kui ma ühe sõnaga ja lühedalt pean ütleva, mis Masingi tähtjaks on teinud, siis võib see nõnda sündida:

Masing on esimene, kes Gesti keelt mõistis, teda kõneles ja kirjutas; endised oliwad sonkijad ja pärast teda on wāhe olnud, kes niisama hästi, weel wāhem kes paremine on Gesti keeli kirjutanud.“

Alga kuidas oli see võimalik sell ajal, kus weel mingisugust raamatut ei olnud, kust oleks wõinud head Gesti keelt õppida, kus pea kõik ettemalmistawad tööd puu-

dusiwad, Gesti keelt jell mõõdul mõista, nagu Masing teda mõistis? Ahrens ütles ju: „Ta emakeel oli Gesti keel“. Emakeelega läks ka emameel ta sisse ja ajas Masingi seda tegema, mis mitte igamehe asi pole, see on: rahwaga ümber käima. — Masingi ajal ärkas wendade koguduse läbi wägew usu elu rahwa seas. See äratas kõnelejaid, kelle juust õpetajad keelt ja tema wäge ära mõisiwad kuulda. Seda oli ka Masing mees tegema.

Hommikust õhtuni oli tema tuba talupoegi täis, omast ja wõerastest kogudustest. Ta õpetas, aga õppis ka.

Kus iial rahwast ta koguduses kogus, nähti ka nende õpetajat.

Kui Saani õhtul karjamaal päratu juur tõrwa pütt puu otsas põles, rahwas seal ümber lusti lõi, oli Masing nende keelt ja kombeid terawa filmaga tähele panemas.

Dma reisi peal astus Masing ka sagedaste kõrtsidesse „piibu peale tuld wõtma“, rahwast ka sealt hea poole käänma ja alatafsa keelt ja kombeid ja muid waimu awaldamisi tähele panema. Kergeste jõudis „fooli saks“ (nõnda nimetati teda wõerailis paifus) rahwaga ka seal

tutwustada; lahke meel ja lõbus feel jõuab omale palju sõbru soetada. Üks ütles seda, teine teist, warsti hakkas jutt käima mõlemilt poolt „fooli saks“ pistis üles, mis uudist kuulis. „Külamees! — mis sa seal tegid?“

„Ühtigi, mull tuli midagi meelde.“

Masingi tunti nii kaugelle, et tähtjad keeleuurijad tema juurde tulivad temaga seltsis keeli uurima. Masing istus siis lilleaias ja hulk Gesslasi igast küljest laua ümber, kes tuhandete küsimuste peale kostust pidiwad andma.

Raamat, kelle kallal Masing täieste 40 aastat — kui ta wähe teistest töödest rahu sai, — tööd tegi, oli ta suur Gesti keele sõnaraamat. — See raamat (nõnda kõneldiwad tema tütrede), sai enne isa surma käsikirjas walmis ning kirjutas üks tütar weel trüffimise tarwis otjast lõpuni ümber, — esimesed trüfipoognad parandas Masing oma surma woodi peal. — Tall oli tööd ja ta tegi tööd, nõnda et abikaasa ja lapsed sagedaste pidiwad paluma: „Oh armas isa, ära tapa ennast selle tööga, kelle eest sa midagi ei saa, mitte waremalt ju ära!“ — „Lapsed ja armas abikaasa,“ kostis isa siis, „teie ei saa sest mitte aru, mina

teen ju tööd tulewasele ajale. Ma olen küll waene, sest kõik, mis Sumala wits jättis, läks Gesti keeli raamatute sisse ära, aga ärge kartke, see mu suur 40=ne aastane töö saab teid pärast mu surma Sumala abiga toitma."

Masing külmetas ennast kangeste ära, — sai alwatud ja läks, oh ustawat julast! oma isa rahule 2=sel Märtsil aastal 1830 omas 67=mas eluaastas Tartu linnas. Kurbbus oli nii suur, et keegi neid inimesi tähele ei pannud, kes hulga kaupa sisse ja ja wälja käiswad. Pärast matuste hakati ta asju seadma, aga mis? suur sõnaraamat, mis aastate kaupa Masingi töötuas seinakella kõrwas laua peal seisnud, oli kadunud.

See kohutas proua ja lapsed hirmus ära. Mitme ajalehe läbi otsiti, kõik nõnud katsuti ära, — aga tänagi weel kahetsewad Masingi lapsed, et nad nii ettewaatmata olnud. Meie aga õhkame: „Oh inetumat inimest, kes selle sõnaraamatu ärawarastamise läbi nii hirmsat kahju Gesti rahwalle on teinud!"

Tema teine proua Caroline Piuga luga läks kui waene lesk oma lastega Peeterburisse. Aga ju Bene keisri kõrwan oli Masingi töökõla kuulunud.

Keiser andis lesele kunni ta surmani pajukit.
— Suur Sumalas õnnis suurwürstinna Heleena Pawlowna kaswatas tema tütre üles ja keiserlik sugukond auustas auusa mehe omafsid mitme auunäitusega.

Alga meie, kirjamehed? Mis anname meie oma „esimesele Postimehele“ palgaks? Mis maksame meie talle ta suure waewa eest? Ta ise ütleb ju: „Ma teen tulewasele põlwele tööd.“ Meie käes on see „tulewane põlw.“ Mis saab talle palgaks selle eest, et ta üfsi seisjs kui kalju ja wõitles mitmega? Suurelt ja wägewalt, mitmet pidi tegew sammub suur waim meie silma eest mööda: Üfsist Tartu, Tartust Pärnu, mõisniku juurest talumehe juurde ifka edasi, ifka edasi ajades nagu suur hele täht hariduse taewas. Pool sada aastat õitseb ta hana üle ta töö ja meie näeme teda ja kuuleme igal pool, kus Eesti rahwast haritakse.

Mis saab talle palgaks selle eest? Kas sest küll saab, Kirjameeste Selts, kui sa tema elulugu katsud uurida ja rahwalle tema suurtest heategijatest kõneleda? Kas sest küll saab, kui sa tema kirju õppides loed ja neid teistele lugemiseks soetad?

Ei! — Palk on Sumala maksta! —
Tema on seda ka wissist rohkest teinud.
Meie aga tahame tänu samba Masingille
oma südames ehitada. — Kuidas see sünnib?
See sünnib, kui meie üks teisele kätt
andes, üks teist toetades Masingi jälgedesse
astume. Tema oli üksi, meid on enam.

Masingi wiimne sõna oli: „Ma olin
isamaa sõber!“

Tah, isamaa sõber, sinu jälgedesse
tahame astuda ja katjuda ka nii palju kui
nõrk jõud kannab rumalust kautada ja hari-
dust edendada. Teeme seda, siis oleme aru
saanud, mis Masing tulewa põlwe käest
tahtis.

Tänu sulle, rahwa sõber, sina oled wõitnud,
Balgaks paraks paneb sulle süda kulda;
Harimise taewas kaua oled koitnud,
Seletanud, finnitunud keele walda;
Oled mitu Gesti poega targast' toitnud,
Eoonud pimeduselt walguselle silda,
Kelle seljal kõnnib järelsugu,
Kui ka sinus meil iselaul ja lugu.

A. G. Kallas.

Friedrich Robert Fählmann.

Wähe on neid mehi, kes üksi Eesti maa ja rahwa heaks on elanud, kes mitte ei ole häbiks arwanud neil aegil, millal kõik teised Sakslased saanud Eestlased oma emakeelt ja sugu ära põlgasiwad, kõige maailma ees tunnistust anda, et nemad Eesti suguwõsast oliwad, et Eesti piim neid jootnud ja Eesti weri nende rindus tuffsus. Need aruldased mehed tegiwad kõige oma jõuga siis aga ka tööd, et niisugune kurw, põlastuse wäärt seisus meie rahwa juurest kaufs, et Eesti põlw ja iga paraneksiwad, et iseene ja oma paremate poegade läbi Eesti nime auustust ja hiilget leiaksiwad iseene ja kõige maailma juurest. Selle heaks nad elasiwad ja arwasiwad aina siis oma elu woiwat rahuga ja rõõmuga lõpetada, kui seda hiilgawat, auustawat eesmärki õnnega oliwad kätte saanud.

Kes on meie hulgast, kes mitte ei oleks Dr. Fählmanni nime kuulnud? Kes on meie seas, kes mitte ei teaks, kui palju see mees, kes ise Gestlane, oma rahwa eest on tööd teinud? Veel elab tema mälestus edasi meie südametes; tema nimi ei saa iial ega elades kustuma meie keskelt, jenni kui ühtki õiget Gestlast maa peal olemas. Selle mehe elu tahan täna teie waimu silma ette tuua, et ka meie wõiksime temast õppida, kuidas õige Gestlane oma rahwa heaks elab ja — ehk on ometi mõni meie seas, kes seda Gesti poega märgitawaks eeskujuks omale juudab wõtta. — Üht palwet aga lubage warsti sissejuhatuseks teie ette tuua: et keegi paha ei paneks, kui minu nõder sõna teile julgeb sest mehest*) juttu ajada, kelle waimu ja keele kõrgus, kelle tähendus meie rahwa kohta veel palju osawamale julele kui minul häda kätte tooks: kuidas nii sügawast sisust ja põhjast jagu saada?

Friedrich Robert Fählmann sündis 21 Detsembri kuu päewal 1799 Järwamaal Koeru kihelkonnas Hao

*) Dr. Kreuzwaldi kirjutasid Saksa keelsete Fählmani eluloo järele. Toim.

mõisa, kus sell ajal tema isa opmann oli von Paykulli herra juures. Oma esimese lapsepõlwe elas Fählmann wanemate katuse all, aga juba lapse seitsmendamäas eluaastas kutsus Sumal tema armsa ema siit maailmast ära. Sell aastal oli tema wanem wend juba kooli saadetud, nii et Friedrich oma noorema wennaga üksi weel koju jäi. Isa oli päewa otsa tallituses wäljal, ega wõinud nõnda mitte laste kaswatamise eest suuremat hoolt kanda. Seda jaiwad Paykulli mõisafakšad kuulda ja nemad wõtšiwad nüüd Friedrichi ja tema wenna eneste juurde mõisa, kus mõlemad Paykulli herra tütreaga seltsis üles kaswasiwad.

Aeg jõndis kätte, kus wäike Friedrich pidi hakkama raamatut õppima. Seda muret wöttis Paykulli herra oma kätte: poisš pidi Saksa keelt rääkima, lugema ja kirjutama õppima, ja mis muidu weel seks tarwis läks, sest teadu pärast oli Saksa keel sell ajal weel enam kui nüüd kõige Gestimaa tarfuse hallikas ja põhi. Ergalt ja rõömuga hakkas siis ka Friedrich harjumata ametit peale ja sai peagi teistest oma wanadustest lastest teaduses ja tundmises mööda.

Lapsepõlwes juba oli Fählmannil suur tohtriameti himu sees. Korra mängis ta

trepil all liiwa ja tuhaga, mida tillukeste paberikastidesse ära mõõtis. Wana Paykulli koolipreili nõudis järele, mis poisil seal siis tegewat? „Kõhtu ma walmistan,“ kostis terane pois, „sest minust saab ükskord suur tohter.“ Lapse isa, kes parajalt

F. R. Fählmann,

jünd. 21. Detf. 1799 — surm. 10. Apr. 1850.

mööda juhtus minema ja sõnu kuulma, tõreles temaga ja ütles: „Tohtrit sinust küll ei saa, sepaks saad.“ — Poisil ei saanud aru, et isa nalja pärast ütles, ja rääkis pärast, kui temast küsiti, kelleks ta tahta saada, ikka sepa ametist. Sellepärast hüüdsiwad teda ka pärast weel Tartu uniwersi-

teedi peal tema sõbrad nalja pärast sepaiks. Mis ta aga on sepiitjenud iiseenese ja oma rahwa auu kallal, see töö jääb seisma põlwest põlweni tema ja meie rahwa alaliseks hiilgawaks mälestuseks.

Wõib olla küll, et kõige esmalt Paykulli herra koduapteek tohtrimõtted Sählmanni pähä sünnitas. Paykulli sakstalle tegi suurt rõõmu oma rahwast iga ihu hädas awitada. Sagedaste käiswad preilid külas rohtu ja muud seda teist kergitust waestelle wiimas: siis jooksis meie Sählmann ikka nendega kaasa ja aitas neil klaasa ja pottikesi kanda. Kord hüppas ta nende ees, kord nende taga, iga lilli oli temal noppida, iga liblikat taga ajada, iga heina nime taga pärida oma koolitajate käest, kes ka siis ära ei wäsinud temale wastust andmast. Suhtus mõni kord, et Paykulli kodutohter linnast mõisa sõitis ja siis neid haigeid läks waatama, kes mõisa-sakstelt rohtu oliwad saanud, siis ei olnud poisikesel kinnipidamist. Ta jooksis igale poole külasse tohtriga ligi, ta kuulis tõbiste kaebdusi tohtriga wõidu pealt ja pani tähele, kuidas nende walu püüti wähendada. Mis ime siis, et ta, kui suuremaks oli saanud, ise ka hakkas tohtrit mängima? Ta otjis

eneselle furnud hiire ja muid teisi elajaid ja lõikas nende kehad nuaga lahti, et näha saada, nagu ta ütles: kuidas keha neil seest pidi välja näitas? Meie näeme: sise- mise põhja uurimine oli Sählmannil juba lapssepõlves luusse ja lihasse walatud!

Kui Sählmann üheksa aastaseks oli saanud, saadeti teda esmalt ühe läheda mõisa kooli ja sealt aasta pärast Ratweresse. Elementar- ehk algekool oli tall aegsaste läbi käidud ja võis sealt peagi freiskooli õpetusele edasi minna. Ka siingi oli ta warsti oma kooliõpetajate lahkust ja head meelt enese poole meelitanud — mitte libeda keelega ega kawalusega, waid just oma õig- lase meelega ja põhjendawa waimuga, kel- lel mingi asi ülekaelaseks tallitamiseks halb ega wäike küllalt ei olnud.

Wirk ja usin, nagu ta õppimise kallal oli, püüdis ta igast tunnist nii palju kasu wõita kui iial wõimalik.. Senni kui tei- sed koolipoisid weel mänguplatstil wiibisi- wad oma jõudu katsumas, istus Sählmann juba raamatute taga ja teritas oma waimu. Poole ööni nähti tema tuas tuld põlewat, nii et wana parkijameister, kelle majas Sählmann korteris elas, juba tema terwise pärast hakkas kartma. Ometi ei olnud

Fählmann kellegi peanorrutaja: tema waim oli niisama terwe kui tema ihu. Ei käinud seepärast sugugi tema meelt wasta teiste lastega lusti ajada, mööda lähedaid metsi luusida ehk talwe ajal lume angedes ja jää sillal tulist sõda pidada. Kuid — igal asjal oma aeg! See ei ole mitte kõige pärafordsem tükk, kust poolt Fählmanni eeskuju meile märgiks wõib olla.

Juba aastal 1814 wõis Fählmann Tartu gümnaasiumi minna. Siingi hakkaswad teda koolitajad ja koolilapsed pea armastama. Alati oli ta usin ja wirt õppimisel, alati lahke ja sõbralik teiste oma seltsiliste wasta. Siin gümnaasiumi kooliajal see ka oli, kus ta oma kuu-aegse sõbraga kokku juhtus, Dr. P — ga. Üks kolmas (pärast poolne Tallinna gümnaasiumi inspektor Noks) tegi ka weel nendega suurt sõbrust. Nemad elaswad kolmekesti koos, nemad kannataswad kolmekesti mõni kord külma ja nälga, kui neil raha ei olnud puid ja leiba osta ja tõrges pagar ka korra wana wõla tasumist nõudis, enne kui jälle uut laenu peale andis, — aga kunagi ei nähtud neid nufra näuga! Wähe küll wõis isa kottu Fählmannile jaata, aga siiski juhtus harwa, et Fählmann

hoopis kopikuta oli. Aga ta ei pillanud ka mitte kopikaid fergemeelselt maha nagu puru, waid pööris ja wäänas tenga enne kümme korda pihust teisi kui lahti lastis! Sealst ex siis tuli, et temal weel tihti sõbradelle oli anda ja ta omaga neid hädast ja kitsikusest wõis awitada.

Kui tall kõik õpitud oli, mis teiseks päewaks kooli tarwis läks, siis ta luges weel ehk kirjutas raamatuid ümber, misga eneselle mõne kopika raha teenis.

Aastal 1817 oli ta nii kaugelle jõudnud, et gümnaasium läbi oli käidud ja uniwersiteedi järg kätte tuli. Pole mull wist tarwis juure lisada, et meie Fählmann mitte suurekooli peal alles ei hakanud laiskust pidama. Õppimine, tarkuse nõudmine oli tema waimule seda, mis söök ja jook ihule. Tme oleks olnud ja arusaamata asi, kui selle tarkuse nõudjal mitte õnne ei oleks olnud! Fählmanni mehine ja tõsine meel lõi ka siin peaaegu kõik prohwešsorid ja üliõpilased tema sõbraks. Paraku, üht sõpra ta oli eluajal enese eest näinud põgenewat: küllust! Kitsad ajad, külmad kambrid, lahja leem — kui sedagi oli, ei annud temale mitte aega elu rohkeuse pärast uhkeks minna. Kui sagedaste on

kolm wana sõpra weel naeratades ja hea meelega neid aegi meelde tuletanud, kus neil üks ainus suur kast õõsi jängi ja päewa aegu laua eest oli, ja kus teine juure murega kodu esimest ootas, kelle seljas kolmeosaline mantel oli, ilma kellela ei usaldanud kange talise külмага õue minna. Sählmann ei teadnud iseäranis hakatuses mitte, kuidas läbi ajada. Et ta isa käest palju abi ei võinud saada, pidi ta ühes tohtri peres laste õpi-ülewaatajaks heitma; selle eest oliwad temal siis korter ja söök ilma hinnata. Aga Sählmann nägi pea ära, kui palju aega temal selle tööga ilma kasuta ära kulub, ta jättis ameti jumalaga ja hüüris eneselle Redatzi majas wäikse kambrikesse, kuhu ta kõigeks oma studeerimise ajaks elama jäi. Maja peremees sai aegjaste aru, kuidas lood Sählmanni rahakotiga oliwad ja andis nooremehale korteri ja söögi laenu peale. Nüüd oli meie Sählmann prii mees, wõis õppida nii palju kui himu tahtis — ja himu tahtis palju — ei tall olnud enam peatoidu eest muret! Sest ajast jaadik aga nähti teda ka ainu-üksi oma raamatute heaks elawat; kõik muu maailm ei puutunud enam temasse! —

Rahelja aastat olivad mööda läinud. Fählmann oli oma eksamid teinud ja sai nüüd Tartus doktoriks ja tohtriks. Suba oma uniwersiteedi ajal oli ta enese peale mõtnud suurele hulgale Tartu waestele arsti abi anda. Kõik linn kõneles juba sellel ajal noorest studentist, kes nii hellaste ja armjaste oma haigetega ümber käis, et teda mitte ei pidand nende tohtriks, waid nende sõbraks arwatama. Nüüd aga liiate, kus tema eksamid möödas ja Fählmann päristohtriks oli Tartus saanud, nüüd jooksis alles õieti kõik linn, noored ja wanad, suured ja väikesed tema juurde ja kaebasid temale kõik oma nimega ja nimeta häda. Fählmanni ükselink ei leidnud rahu. Muud arsti kui Fählmann Tartus nagu enam ei olnudki. Kõigis apteekides muud rohutähte ei leidnudki kui Fählmanni nime peale. Sagedaste ei mõinud teda ennast teiste kätte saada kui et apteekist järele küsiti, kust linna jaust wiimised tähed olivad tulnud. Aga rahateenistus oli ehitaja kõige selle ränga töö juures noorel tohtril kassin weel küllalt, sest suurem osa abitsijaid olivad waesed, kellel küll palju häda oli, aga pisut waewatasumist. Tihti pidi weel lahke arst ise oma kulu peale

rohtu andma ja elufinnituse pealegi ja — tegi seda ka, sest Sählmanni helde süda ei olnud mitte teiseks muutnud ega sisse kuiwanud. Ta nüüd hakkasiwad ka rikkamad tema abi otsima ja tema sissetulek läks aega mööda suuremaks. Veel ei olnud aasta ject saadik möödas kui tema awalikult oma ametipõllul tööd alganud, ja juba kuuldi tema nime igast juust.

Päewa otja jooksis ja tõttas Sählmann ühe haige juurest teise juurde, öö läbi ta luges ja studeeris, et aga weel ifka enam juurde õppida kui ta tänini juba teadis ja kui koit taewa sõrwa punaseks palistas, siis wast alles uinus ta une hõlma — nõnda puhkas ta wälja päewajest raskest tööst, mida hommiku jälle une wäsimata usinusega peale hakkas.

Cesti keeli raamatuid luges ta nii palju kui tall wahete aega üle jäi. Cesti keelt oliwad jell ajal prausk Masing ja teised õpetatud mehed parandanud; ject seda meie emakeelt oliwad kirikuõpetajad ja missioonärid, kes Sakjamaalt tulnud, segama ja Saksa keelt ja muu keeli sõnu palju puhta Cesti keele jekka pruukima hakanud. Et aga meie keel niisugusest jolkimisest puhas seisaks ka pärast poole, jeks kandis Sähl-

mann suurt hoolt ja muret „Gesti õpetatud seltsi“ asutuse eest, mis sell ajal Tartus elusse tekkis. See Gesti selts pidi kõik laulud ja jutud, mis jenni ajani aina rahwa suus elasivad ja liikusivad, korjama ja trükkida lastma igaweseks mälestuseks ja rõõmuks; see selts pidi ka raamatuid wälja andma Gesti rahwa kasuks ja tuluks, et meie sugu osa võiks saada sest waimu ehtest ja ilust, mis neid tema kaswatajaid oli jõudnud selle kaswataja ametisse tõsta ja walmistada.

Kas nüüd seesinane selts oma asutaja Fählmanni tahtmist on jõudnud ja tahtnud täita; kas ta on Gesti rahwalle seda kasu ja tulu toonud, seda muret kannud rahwa kaswatamise eest, mis asutusel temale eesmärgiks oli ette ja kohuseks peale pandud, — seda ei taha ma mitte siin seletada. Nii palju on aga tõsi, et õnnis isa Fählmann, kui hauast ärgates oma last jälle silmaga näha saaks, seda — võib küll olla — ehk täieste ära salgaks.

Fählmann ise kirjutas suure hulga ennemuistsid juttusid waheaegil ülesse, nagu ta neid rahwa suust oli kuulda saanud ja pärast tema surma tema sõbrad neid trükkida lastnud. Ka Kalewipoja laulust

on tall ise oma sõna mööda hea osa peas olnud, aga paberi peale ei ole ta seda mitte märkinud, sest ta tahtis weel enne seda puudumat jagu kätte saada. Paraku ei annud surm selle tarwis aega. Ka Gesti keele grammatikat oli Fählmannil nõuu wälja anda, nagu pärast Ahrens tegi, selle järele meie keelt põhjani õppida ja uurida wõis. Aga surm wõttis warakult tema sõbra D. Türgensoni ära, kellega koos õpikiri wälja pidi antama ja nõnda läks see nõuu nurja. Aastal 1842 wõttis ta weel Gesti keeli lektori ameti Tartu uniwersiteedis enese peale ja hiljemine hakkas ta pealegi noortele tohtritelle õpetuse tundisid andma! Fählmannil ei olnud siis mitte rahu ega aega walmusel ega unes.

Kõige selle raske, määratuma töö koorma all, kellele ta weel põhjatumat hoolt tugiks alla pani, oli aga tema terwis, nagu seda suuremalt mitte imeks ei ole panna, wäga waeseks ja wiletsaks läinud. Päewa otsa oli ta arutumas töös, ööse ilma uneta ja igal pool ja alati walmis ja jalal oma rahu ja oma tulu ära andma nende kergetuse ja nende rahu eest, selle tulu ja terwist ta enese kätte oli kaitseada wõtnud.

Fählmann ei mõtelnud iial enne kui kõige viimaste iseenese peäle! Kui sagedaste toodi teda, kui pool haige ja puruks wäsiind õhtu hilja wiimati koju jõudis, sedamaid soojast sängist jälle haige juurde wälja, ja — tema läks! Kui mitu korda oliwad sündimise päewal ehk muul tähtsal ajal sõbrad koos Fählmanni juures ja klaasid kõlasiwad ja teised hõiskasiwad aga — peremeeft polnud kusagil: see tõttas haige sängilt haige sängile ja wargsel wiisil ehk pidas korra tõld koduse ukse ees finni ja peremees lippas tuppä pooleks silmapilguks teistega klaasi kofku lööma. Hädas ja rõõmus oliwad teised tema silmist esimese õigusega kaetud, siis alles tuli tema. Tõsi küll, Fählmanni kõrwas teised sell ajal palju enam ei maksnud: kes tarwitas arsti ja kutsus teist, kui Fählmanni kellegi wiisiga weel saada oli? Riikastest ja suurtest nõuti teda nime, auu ja seisuse, waestest nõuti teda tema tarkuse, lahkuse ja helduse pärast, aga kõigil pidi ta ilma armuta olema. Ta oli jõukaks meheks saanud aega mööda; kui tall just miljonite kaupa raha ei olnud, oli tall ometi elada. Terwis aga pidi niisuguse alalise nagu keppi all elamisega, iseenesest mõista, ikka halwemaks ja ikka

hädalisemaks minema. Mitmeks kuuks pidi ta maale elama minema, et ometi üürifest aegagi saaks puhata. Aga mis see siiski aitas? Surm oli ammuft ajast saadit oma tööd ette walmistanud ja 10. Aprillil 1850, kell 1 ööse, tuli ta seda meest tooma, kes nii mitu ja mitu sada elu, rohkem kui mõni muu, tema sirbi alt julgenud ära peasta. Alles 50 aastat wana, läks tema wäsiud ihu muru alt seda rahu otsima, mida jüdamlik ligimese armaetus teda muru pealt mitte ei olnud leida lubanud.

Kõik linn oli nagu alwatud teisel hommikul, kui kõla kõrwast kõrwa käis: Fählmann on surnud! Nüüd alles oli näha, kui armas ja kallis ta õnnis kõikide meelest olnud! Noored ja wanad, kõik läksiwad teda saatma ta wiimisel teel; ilmutasid rong, arutu hulk inimesi, terve linn käis tema haua teel kaasa, pool imestades, et seda meest ise, kes iga häda wasta oli abi teadnud, ka midagi oli wõinud maha murda, pooles kartuses selle poolest: mis nüüd pidi saama? Teisi oli küll palju weel elamas, aga — seda tunnistasiwad tõtelikult rikaste ja kõige enam waeste kurbduse pisarad: mitte enam teist Fählmanni!

Suwigem temale rahulift und tema waißes hana põhjas, — temale, kelle mälestus elu otsani saab elama meie südametes, — ja küüfigem lõpetuseks: Aga mis oli siis Fahlmann teinud kõigile neile tuhandetele, et nüüd kõik linn tema järele leinas? Misga oli ta seda auustawat tunnistust eneselle teeninud?

Maadake! teda tema tohtri ametis, pangem ometi tähele seda hoolast, põhjatu mat muret, mis ta oma töö kallal kandis! Kui pikkamisi, kui suure järelemõtlemisega jagas ta tööistele rohtu wälja, kui ette waatlik ta oli, enne kui mõni uus rohi jälle käpile wõeti, mitte nagu mõned tema ametiwennad, kes igapäew teist rohtu haigelle andsiwad. Ta oli ta korra näinud, mis imet ta sügawa mõtlemise järele jagatud rohi wõis teha, siis oli tühi töö temale teist rohtu paremaks kiita: Fahlmann tundis oma rohud ära, nagu sõja ülem oma mehed. — Ta siis pangem tähele, kui heldeste ta oma haigetega ümber käis: ta oli nende troost, nende kinditus, nende nõu mees — kuhu Fahlmann astus, sealt pidi ju wägise häda ja ahastus eest ära taganema! Ta oli nende isa, nende tugi, nende wiimne lootus! Küüfigem wanema rahwa kestä

Kes teda weel on tunnud tema ameti töös ja tallituses: sadade kaupa liigub juttusid rahwa suus, mis kõik tema heldust ja ühtlasi kindlat meelt kiidawad! Sial ei maksnud tema filmist waene sellepärast vähem, et ta waene oli, ega rikas ja suur tema rikkuse ja suuruse pärast rohkem! Sga-ühetele ühetasa abi ja walu wähendamisest! Tema ei kummardanud mitte kaela rahakoti ees, aga tõsine häda leidis teda alati kae pärast abile. Naha eest, maksu pärast ta kunnagi sammu kaugemale ei käinud kui ilma rahata, ega taganenud pikema kui käigu eest tagasi, kui sealt maksu loota ei olnud.

Nõnda siis mõis teistel arstidel õigus olla kaebata, Sählmanni hale meel rikkuda linnarahwast hoopis ära, kes nüüd kõik maksjute kätte nõuda, sest et, kui mujalt ilma rahata saada ei olewat, — Sählmanni käest ometi! Jah, tõsi oli: Sählmann jäi oma waeste abi kandjaks ka pärastki poole, kui tall hulk suurt ja kõrgemat sugu rahwast arstida oli, kui uhked teda otsisid ja kõrged tema kannul käisid; ja mitu korda on mõni peenike proua ja mõni suur preili kaua pidanud ootama ja kord teise järele saatma, sest et Sähلمان mõne

maese küla naese ehk wiletja töömehe walu
sängil tallitſes ja järele mõtles. Tema
filmist ei olnud nad kõik kokku muud midagi
kui hädalised, ühetäsa abitarwitajad —
inimesed!

Niisama tõsine, südame põhjast auu-
wäärt mees oli Fählmann oma koolitatud
seisuses. Tuba uniwersiteedis ei waadanud
ta mitte selle peale, kas tall seda, mis ta
parajalt teada tahtis, ka oma tohtri ame-
tis korra tarwis läks. Tema õppis kõik,
mis ta õppis, tundmise, teadmise lusti pärast!
Alga sügawast tuuma ja sisu tahtis ka kätte
saada: sellepärast lõiſas ta lapsepõlwes juba
surnud hiirekese mau lahti, et näha, mida
wiisi ta seestpidi wälja näitas; sellepärast
istus ta tihti tunni aega haige sängil ja
waatas üfsiſilmi kas haige otſa ehk enese ette,
enne kui iseenesest armas: nüüd ma tean,
kuidas lugu on! Pärast kui ta Gesti keelt
ja Gesti keeli raamatuid luges ja õppis,
ei teinud ta seda ka mitte sellepärast, et
temal meie keelt töös ja ametis iga filma-
pilk tarwis läks, waid et tall emakeel armas
oli, et ta teda tundma tahtis õppida põh-
jast põhjani, sest et ta mitte ei tahtnud
teda unustusesse jätta oma ja pärastpoolſete
aegade meeleſt! Ma nimetasin juba üle-

mal, et Fählmann rahwa suust kuulnud ennemuistsid jutte oli üles kirjutama hakanud: seep see oli, mis temale siis ka pärast kuulsat nime tõi Sakjamaal. Sest saadit hakkasiwad ka Sakja rahwas magu tundma Gesti keelest ja seda auustama ja õppima. Meie Fählmann arstina oleks hiljemal ajal siiski mõerastelle tundmataks jäänud, ta oli ses seisuses ametimees, meie Fählmanni tähtjana kirjamehena ei jõua aeg ära unustada, sest waimu iludus ja waimu iluduste kaitsjate nimed elawad igaweste.

Uga ka tema inimese seisuse peale pidi igauks auustusega ja hea meelega vaatama. Fählmann mõis kui inimene eeskujuks olla igauhele. Kui raske oli tema lapse põli olnud! Ise ta pidi oma peatoidust teenima, ise selle kõrwas koolile õppima, ise pidi ennast kaswatama, sest kaswatajad oliwad kangel! Kas meie ei pea seal imeks panema, mis hea kaswataja ta iseeneselle olnud, kui kuuleme, kui lahke, hea ja truu ta pärast elu ajal oma sõbrade ja kõige maailma wasta olnud, kellega ta iial kokku sai? Alati rahuline ja pifameeleline, ifka tasane ja mõistlik! Ei ta käratsenud iial nende peale, kes temale ülekohut oliwad teinud ehk wasta meelt tallitanud. Sõb-

rade wasta oli ta truu ja õiglane sõber, keda igas heas ja kurjas wõis usaldada. Kui nad üks ehk teine kord mitte nõnda ei teinud kui oleksiwad pidanud tegema, kui ta mõnda nendest nägi, mis küll mitte õige ei olnud tema wasta: ta waatas siiski läbi sõrmi, ja kui nad siis kahjatsesiwad: ta andis neile hea meelega jälle andeks! Ta ei olnud ise mitte uhke: ta ei tahtnud ka uhkust nendest, kes ennast tema sõbraks nimetasiwad. Helde ja halastaja oli ta waeste wasta — üks kõi, kas nad temale tutwad oliwad ehk tundmata! Seda ajal andis ta sagedaste wiimse kui kopika ära, kui kellegil raha enam tarwis kui temal. Tõsi küll, ta sai mõni kord ka petta oma helde südame läbi, aga see ei hirmutanud teda andmisest mitte tagasi ja mitmeid jälle on just see määramata helde süda pettuse ja ülekohu piirelt tagasi hoidnud. See ju on just ülem ja kõrgem auutunnistus tõlise, südameliku hüwaduse ja helduse kohta: kui nähtud kurjus südant mitte kõwaks ega nähtud kiitus teda mitte iseennast täis ei aja. Ta seda katset on Zählmann auuga ja kiitusega wälja mõistnud kannatada eluotsani.

Ta mis teie arvate: sedasama inimest, keda siin eeskujuks igale ühele meie eneste

keskest ette panen, on siiski waimupimedus
 ka julgenud „jumalafartmata meheks“
 nimetada, kes mitte „tõsine ristiinimene“
 ei olemat olnud! Ma usun, kui meie nii
 jumalafartmatad kõik oleksime kui Friedrich
 Robert Fählmann oli, siis võime iseenesega
 rahul olla: meie näeksime siis sedasama
 auu, mis iga suurema, waimuwangi paelust
 peasenud inimesele tema tolmus roomawa
 wästaliste kadedus wirt ja walmis on
 mälestuse sambaks ülesse seadima! Kui see,
 kes oma ligimest armastab nii kui iseennast
 ja enam, kui see mitte Jumalat üle kõige
 ei armasta: kust põhjast siis woolab tema
 tegude läige välja? Mis hallikas heliseb
 siis tema südames, mis mitte „tõsise risti-
 inimese“ süda ei ole ja siiski: tõsise risti-
 inimese tegusid täidab — võib olla, just
 nende wästa, kes teda „jumalafartmataks“
 nimetawad! Meile, kes iial tema kõrguseni
 ei ulata ja kes sellepärast nii walmis on
 seda kõrgust salgama; neile, kes iial ei oska
 Samaritimeheks saada ja sellepärast wirgad
 on preestrit ja leewitit tegema, neile nagu meile
 kõigile kõlagu Fählmanni eeskuju nähes
 suur ja tähelepanemise wäärt jona kõrwu:

„Mine — ja tee sedasama!“

Cesti Postimehe Kalender.

Friedrich Reinhold Krenkwald.

Kalewi kuldised päewad kadusiwad ja nendega ühes läks Gesti rahwa õnnetäht looja. Koguni uus aeg astus forraga wana asemelle ja muutis wägewa jõuga elu ning olu. Päife ei paistnud enam; paks udu kattis maad ja taewast. Pimeduses pidi nüüd rahwas edasi rändama. Ta rändas, kuid pimeduses ei wõinud ta elutee rada näha ega tähele panna; käe ja jalaga katsudes sammus ta edasi, juhtus siiski pea õigelt teelt kõrwale ja üks eksis siin, teine seal edasi. Silmad oliwad otsegu ametist lahti lastud; nad seisiwad küll oma paiga peal, puhkasiwad aga rahulifult; tööwäld oli nende käest ära wõetud. Ühtki rõõmu healt, mis enne igast kohast kooris kostsiwad, ei kuulnud enam kõrw; nad oliwad hauda kannetud, et seal oma wäsimusest hingata. Rõõmu healte asemelle astusiwad leinalood,

häda keelil helisesiwad kandleid ja nende kõla lõi kas nagu mõõgaga südamesse. Kurwade tundide kustususeks mõtles rahwas endiste õnnelikkude aegade peale ja tuletas meelde, mis Kalew teinud. Need mälestused tõstsiwad rahwa südant nagu linnu tiiwul ülesse ja paniwad teda silmapilguks õnnetust unustama. See meelde tuletamine kandis Kalewi uueste nagu elawalt nende filma ette, nad nägiwad wainufilma ees teist korda tema wägewaid tegusid, kuulsiwad tema kuninglikku kõnet ja mõistsiwad tema ettewõtmisi. Ja et tema kuulsad teud ei unuks, oliwad wanemad neid lastele õpetades kindla kuue ja kauni kuju sisse pununud, et need jälgawasse wainu sisse wauksiwad ja jäädawalt meeles seisaksiwad. Neid kuuldse aja mälestusi peeti kallimaks waranduseks, peeti kaunimaks anniks, mis saada wõidi: need oliwad ju weel ainukesed riismed paremaist päewadest; neid warjati ja hoiti sellepärast hoolega wõera eest.

Kui rahwas muistse põlwe mälestusi nõnda meelde oli tuletanud, sai ta süda wähe fergemaks ja ta tundis eneselle pisut rohkem jõudu päewa ränga töö ja koorma kandmiseks tulewat. Ehk küll kõik teda täieste maha jätnud, ei kaotanud ta siiski weel

viimast lootust; üks trööst wiibis tema põues weel ja see oli õnnelikuma tulewiku lootus. Oli ju laulit oma mälestuste lugu lõpetades sügawamal sunnil kandli waljumalt ja wõimakamalt helisema pannud ja waimu filmaga uut elupäewa ette ära nähes kurtjatele ja kaebajatele kuulutanud:

„Aga üks kord algab aega,
Kus kõik piirud kahel otjal
Lauka lähwad lõkendama,
Lauka tuleleeki lõikab
Rätte kaljukammitšasta:
Küll siis Kalew koju jõuab
Dma lastel õnne tooma,
Gesti põlwe uueks looma!”

Selle parema põlwe aimamine andis rõhutud hingedelle wäha eluwõimu soonte sisse. Aga kaua, lõpmata kaua kestis, enne kui oodatud aeg hakkas koitma. Ning elu ja olu näitas nii, nagu ei tuleks see päew enam iialgi. Ikka paksemaks muutus udu, ikka suuremaks pimedus. Rängaste litsusiwad nad rinda ja paniwad hinge finni. Elu ärksamad meeled ja kaunimad fujud kadusiwad aeg ajalt ja tuimus astus asemelle. Pea ahwardasiwad ka rahwa kallimad warandused ja paremad pärandused, nende muiſtsed mälestused hauda minna ja

igawese unustuse sülle wajuda. Pimeduse toodud tuimus ei lastnud neid enam kõigile rahwa liikmetelle osaks saada. Ei wõtnud iga isa enam poega ega tütart põlwe peale ega annud temale mälestuste kulda ja hõbedat; ei tõstnud iga ema enam oma silma-
tera sülesse ega laulnud temale waimusta-
waid muinasaja lugusid. Harwa leiti weel lapsi, kes õnneliku juhtumise korral wane-
matelt wana kulla ja hõbeda kätte
saiwad. Rahwas oli juba kõigist, kõigist ilma jäämas; tema wägi ja wõimus ning
ilmalik warandus puudus ju kaua aega ja
nüüd tahtsiwad temalt ka tema waimu-
lised warandused, tema kaunid omandused
kaduda.

Alga tui häda kõige suurem, siis abi
kõige lähem. Täis saiwad ränga kannata-
mise aja päewad. Peasmise kell hakkas
hüüdma, udu lahkuma, pimedus wähenema,
öö lõpema. Taewa serwa tõusis koit. Kana
wangis peetud filmad mõisiwad jälle tege-
wuse wäljale astuda. Alga pika, pika puh-
kamise ajal oliwad nad koguni kangeks jää-
nud ega ojanud enam õieti näha. Ei nad
tunnud kohe ära, kuhu minna ehk mis kõige
esimalt nõuda. Alles aega mööda tuli sel-
gus nende sisse. Ei nad märganud selle-

pärast siis kehe weel mitte, kui suur warandus Kalewi ja muistse aja mälestuse sees peidus seisis. Meest oli tarwis, kes filmi lahti tegema ja rahwast õieti waatama ja nägema õpetas. Rahwa ja isamaa õnneks ilmus see mees weel enne kui ju hilja oli, enne kui mälestused minewiku hõlma jäädawalt magama jäiwad, mees, kes õnne korral oma filmi oli jõudnud õiete waatama ja tähele panema õpetada ja siis hiljem sedasama teistegagi teha. Mees, kes selle kangelase töö korda saatis, mees, kes rahwalle tema paremad pärandused haua äärest tagasi tõi, mees, kes rahwast õrnale tundmiselle jälle õpetas ja juhatas, mees, kes olewiku ja muinasaja nende waimu wäes ühendas, mees, kes meile kaua taga kaebatud ja peaaegu kadunud Kalewipoja jälle tagasi kinkis, mees, kes Eesti wainusid muistsete lilledega uueste ehitas, see mees oli Friedrich Reinhold Kreutzwald.

Wähä rahwaid on maailmas, kellel niisugune kaunis rahwa muinasaja warandus kui Eestlastel nende Kalewipoeg, warandus, mis rooste ei riku ega aja hammas ei riisu. Indlased wõiwad oma Mahabarata, Greeklased oma Homeruse Iliase ja Odyssee, Sakslased oma Nibelungenliedi, Soomlased

oma Kalewala tema kõrwa panna. Need on warandused, mis põlwest põlweni kestwad. Kadunud, ammu kadunud on Greeka rahwas maa pealt, aga mis nende laulid Homerus ligi kolme tuhande aasta eest Iliase ja Odyssee lauludesse üles pannud, see elab täna päew weel ja annab Greeka rahwa terawa waimu üle otjust ja paneb igameest imetlema. See on kullahunnik, mis wanad Greeklased kõige maailma haritud inimestele päranduseks jätnud, kullahunnik, mis aasta tuhandetegi jooksul ei wähenen, nii palju kui sealt ka wõetagu. Ja samasugune waranduse auk on Gesticlaste Kalewipoegki, mis Kreuzwald Gesti rahwale uueste kinkinud ja mis kauemaks maailma jääb kui sugu põlwed. Wäikesed Gesti ja Soome rahwad wõiwad õnne kiita, et nad oma rahwa warandusega, Gesticlased oma Kalewipojaga ja Soomlased oma Kalewalaga kõige tähtsamate rahwaste rinnale wõiwad astuda ja nende kõrwas seista. Ja mõnigi rahwas waatab kadeda filmaga Gesticlaste ja Soomlaste peale, et temal mitte niisugust suurt rahwa luuletust ei ole kui Gesticlastel ja Soomlastel.

Wäike, põlatud ja maha rõhutatud oli Gesti rahwas, wõeras ja tundmata maailma

rahwaste filmas. Kaugemal ei teatud temast midagi. Pikk katsumise aeg oli ju kõik tema elurammu wiinud, nii et ta enesest ränga koorma all õhates mingisugust elumärki ei wõinud anda. Tema oli kõik oma poliitilise tähenduse kaudanud. Suba taheti teda mitmelt poolt koguni elufirjast maha kustutada. Aga seal tuli õnneks uus aeg ja tõi parema põlwe. Rahwas ärkas, hakkas elama. Ja Kreuzwald ilmus, kogus kofku muinasaja mälestused, jaatis Kalewipoja maailma filmade ette ja näitas selgeste, et rahwas, kes niisuguse ülitähtsa luuletuse sünnitanud ja seda aastasajad üksnes oma südames warjul hoidnud, et see rahwas, et wäike Gesti rahwas elu jõudu enese sees kannab, et ta ilmas võib elada, kaua, kaua weel elada. Imeks pannes waatafiwad ja lugesfiwad maailma rahwad Gesti rahwa luulelisi toodeid, imestlesfiwad, lugesfiwad ja tahtsiwad esmalt waewalt uskuda et Gesti rahwas seda kõik ilmale jaatnud. Aga asja tõsidus astus liig selgeste filma ette ja sundis neid uskuma, et lugu ometi nii. Nad omastasiwad Gesti rahwa luulelisi toodeid oma keeltele ning kirjutasfiwad Gesti rahwa wanawara kohta kiituse kirju. Nii on Gesti rahwa muinasaja mälestused wäga

mitmessele feelde ümber tõlgitud ja Gesti rahwa unustatud minewikust wälja tõstnud ning tema nime ja luulelised tooded kuuljaks teinud.

Peaaegu samane lugu oli meie suguwendade Soomlastega. Kuna enne neist wäha teati, tegi Kalewala wärsti oma ilmutmise järele neid üle maailma kuuljaks. Gestlaste Kreuzwald ja Soomlaste Lõnnrot, need on mehed, kes oma rahwaid rohkem edendanud kui mitmed kuningad oma rahwast aastasadades.

Niiisama kui Gesti ja Soome rahwas sugulased, on ka nende tähtsamad mehed, rahwa luuleliste toodete kokkuseadjad Kreuzwald ja Lõnnrot wäga mitmest tükist aiwa ühte laadi, nii hästi oma elu kui tegewuse poolest. Mõlemad sündisid praeguse aastaja hakatuses, mõlemad pidiwad oma noores põlwes kuu aega suure puudusega ja wäesusega wõitlema, enne kui sihile jõudsid, mõlemad õppisid elu ülespidamise tarwis tohtri ametit, selle kõrwas hoolega wana wara korjates. Mõlemad pidiwad oma parema eluiga teistest haritud ja õpetatud inimestest kangel ära elama, Lõnnrot wäikses Kajaanis ja Kreuzwald Wörus. Mõlemad pidiwad oma elu üles-

ausgabe
andeks rahwa wanawara koguda ja seda
isamaale ning rahwale uueste tagasi kin-
tida. Mõlemad kaswatasiwad rahwa fir-
jandust, mõlemad äratasiwad rahwa tund-
mist. Mõõt ometi, kellega see sündis, on
isesugune. Kui ka mõlemal esmalt suurte
tahistustega oli wõidelda, jõudis Lõnnrot
siiski pea paremale järjele, leidis abilisi,
kes teda tema töös aitasiwad, sai mõnda
korda rohkesti waba aega, kus ta üksnes
firjanduse kasuks tööd wõis teha. Ta wii-
maks peasteti teda tohtri ametist koguni
lahti ja tõsteti profesjori tooli peale, kus
ta kõik oma aega täieste uurimise ja fir-
janduse jaoks sai tarwitada. Kreuzwald
selle wasta leidis wäha abi ja weel wähem
waba aega; tema tohtri tööd ja tallitused
wõtswad kõik ta aja käest ära, nii et wäga
tuleb imestleda, kuidas ta sellegi poolest nii
palju firjatööd jõudnud teha. Ning neid
tohtritöid ja toimetusi lasti teda nii kaua
teha kunni ta jõud iganes weel jaksas.

Sell kombel ei olnud sugugi võimalik,
et ta nii palju firjalikku tööd oleks wõi-
nud teha kui Lõnnrot. Küll oleks teisi mehi
olnud, kes niisama hästi Kreuzwaldi tohtri
tööd oleks toimetanud, kuna üht ainust nii-
sugust meest sell ajal weel ei olnud, kes

Kreuzwaldi asemel rahwa luulelisi toodeid
oleks huffaminemise eest hoidnud ja neid
kõrku forjanud. Aga vähem tähtsamad
tööd saiwad toimetatud, tähtsad, rahvus-
lised tööd ometi aja puuduse pärast nagu
kogemata ja juhtumise kaupa tehtud.
Meie maa haritud rahwa seltskondadel
puudub ju suuremalt osalt waimulise wara
õige lugu pidamine täieste; selle asemel on
neil aga igal pool ilmalik wara esimene
ja wiimne, nende ülem õnn ja õnnistus.
Oleks Kreuzwald ilmaliku waranduse augu
lahti kaewanud ja seda pakkunud, küll tall
siis oleks aitajaid igal sammul olnud,
küll teda oleks siis kõigist muudest tallitus-
test lahti peastatud ja üksnes ilmaliku
waranduse mulla põuest väljatoomiseks
elada lastud. Kreuzwaldi waimuline wa-
randus aga ei paisutanud nende punga, ei
toonud neile nende wälimistes püüdmistes
kasu. Sellepärast lasksiwad nad Kreuz-
waldi Kreuzwaldiks jääda ja tööde kallal,
mis muud oleksiwad wõinud teha, oma
jõudu ja kallist aega raisata. Sellepärast
hüüab siis ka Soome wend S. Krohn
„Wiru Lõnnroti“ Kreuzwaldi elulugu ju-
tustades: „Häbi, igawene häbi Wiru ah-
dasmeelelistele, midagi kõrgemat mõistmata

isandatele, kes niisuguse mehe oma võimu töös lasksiwad raisata, mida tuhanded muud tema asemel oleksiwad võinud teha, ega annud temale mahti selle toimetuse tarwis, selle tarwis tema üksi üle kõigi muude oli loodud. Igal maal, kus teaduse ja hariduse edendamine kalliks asi on, oma maa armastus olgu nimetamata, oleks Kreuzwaldi tarwis ülikoolis professori amet asutatud; seal aga ei tulnud niisugust mõtet kellegi meelde!"

Aga miks siis Gesticlased oma suure mehe eest ei muretsenud ega temale abi annud, temale, kes Gesti rahwa kasuks nii palju töötanud, nende elu edendanud ja neid kuulsaks teinud? Miks lasksiwad nad teda oma jõudu ja aega peatoiduse murega raisata? Gesti rahwas oleks seda tõeste teinud, kui oleks võinud. Nagu nimetatud, oli pikf pimeduse aeg rahwa maha rufunud ja ta meeled tuimaks teinud ning ta silmad kauase puhkamise pärast nägemise peaaegu ära unustanud. Tema tarwitas ise äratajat, tarwitas ise aitajat. Ei pime wõi nägijat aidata. Ürganud poegi ei olnud muid nii hästi kui sugugi, kõigist kaks ehk kolm. Ja need pidiwad ise niisamasuguste takistustega

wõitlema nagu Kreuzwald. Nii ei wõinud Gesticlased Kreuzwaldi aidata ja teised ei tahtnud. Sell kombel pidi siis Kreuzwald oma jõudu nii mitmesse jalku jagama ja peasis üksnes õnnelikul juhtumise korral kirjanduse põllule.

Praegugi aga weel, kus haridus ja õpetus juurel sammul Gesti rahwa seas edasi astunud, on endise aja järgi weel näha, kelle käest rahwas ei taha ega taha lahti peaseda. Kreuzwaldi kirjad ja Kreuzwaldi elulugu on hulgale weel liig wähä tuttawad. Alles mõne aasta eest ilmusiwad Gesti keeles M. Reinwaldi julest lühikesed teated Kreuzwaldi kohta. Soome keeles selle wasta on prof. M. Ahlqwist Suomi kirjas ju 1855 ja hiljuti weel lektor J. Krohn, Kreuzwaldi ja tema kirjatööde üle kirjutanud. Täielist elulugu ei ole aga siia maale weel. Seegi kirjutus*) on niisama ebatäieline nagu endised. Loodame ometi, et ehk peagi mõni mees kae töö külge paneb ja meile täielise „Wiru lauliku“ eluloo walmistab.

*) Pärast käesolewat kirjutust on weel „Kansanwalistus- seuran Kalenteris“ 1883 Dr. M. Granfelt Kreuzwaldi kohta kirjutanud.

Wiru maal, seal on Wiru lauliku Kreutzwaldi sündimise koht ja selle järele on ta siis ka oma lauliku nime „Wiru laulik“ võtnud, nime, kelle järele ta teist paremat waewalt oleks leida wõinud. Tema sündimise aeg ja terwe noor põlv puudub

F. R. Kreutzwald,

sünd. 14. Detsembril 1803, surmud 13. Augustil 1882.

weel selle aja sisse, kus Eesti rahwas orjuse küttes ahastas, kangel õpetusest, kangel haridusest. Kuid Wiru laulikul oli parem õnn olnud kui tuhandetel tema suguwendadel. Ehk ta küll orjapõlwe ajal sündinud, ei maitsenud tema ometi mitte orjust.

Rudas räägitakse, on Kreuzwalbi sugu ju wanaste Ristmetsa talus asunud, kelle järele siis hiljem Sakslased liianime panemise ajal suures saksastamise tuhinas selle liikmetele nime Kreuzwald andsiwad. Nime Ristmets on Kreuzwald oma kirjutööde avaldamises hiljemal ajal mõnda korda pruukinud, kuid igapäewases ja seltslikes elus ei ole ta teda kauni Eesti keelelise Ristmetsa wasta mitte ümber wahestanud.

Pärisorjuse ajal oli mõnel helde südamega mõisnikul wiisiks, et nad, kui üks teener õige kaua iga pidi wiisi pärast, ustawalt ja auusalt teenis, kõik oma elu üksnes leibawanematele ohwerdas, tema waewa eest tema põlwe parandasiwad ehk teda orjusest wabaks lasksiwad, et nii sellega iga pärisorja meelitada peremeeft auusaste ja hoolaste teenima. Sarnast õnne juhtus Kreuzwalbi isalegi. Tema oli mõisas, nimelt Kadrina kihelkonnas Sõepere mõisas aidamehe ametisse saanud, kelle lõrwas ta kingisjepagi tööd tegi. Siin nägi ka siis Biru laulit*)

*) Seltsisaw elulugu on Kreuzwalbi eluajal kirjutatud ja surm alles hiljem juurde lisatud.

14. Detsembri kuu päeval 1803
 esimest korda maailma valgust. Aga
 kauaks ei jäänud lapsuke oma sündimise
 paika. Tarwitus nõudis, et tema weel
 esimeses elu aastas Soepereft pidi lah-
 kuma ja Kaarli mõisas uue kodu saama.
 Siin elas siis lapsuke isa ja ema õrna
 hoole all oma esimesed elu aastad ja kor-
 jas eneselle esimesed elu õpetused. Usu-
 mine Kaarli mõisas on tema edaspidise elu
 ja töö kohta väga tähtjas. Siin leidis ta
 selle põllu, kelle peal ta hiljem nii palju
 ja nii õnnelikult töötab; siin külwati tema
 südamesse esimene rahvusline seeme, et see
 seal kasvama hakkaks ja sajakorrast wilja
 kannaks. Kaarli mõisa walla rahwa juus
 oli rahwa laulusid ja muinasjuttusid
 weel õige palju liikumas. Kui naeste-
 rahwad talwel mõisas teul käiswad ja neid
 kedrama pandi, oli nende armsam töö
 õhtutel muinasaja mälestusi meelde tule-
 tada. Üks jutustas ja teised kuulaswad.
 Noor Kreuzwald juhtus juba noorelt tihti
 kedrajate tuppa, kus ta kuulis, kudas lauleti
 ja jutustati. Ta mida enam ta kuulis,
 seda armsamaks läkswad rahwa luulelised
 tooded tema meelest. Nii sagedaste kui
 võimalik istus ta kedrajate juures ja ei

wäsinud ära nende juttusid kuulamast, ehk ta mitmed küll juba tundis. Ka Kalewipojaga tutwustas ta ennast siin esimest korda. Mõijas elas üks wana teener Kotleb Sankowits; see oli suur lau-
lik ja tundis mõnda Kalewipoja lugu peast. Neid kuulis noor Kreuẗwald ise-
ärانى suure ihaga ja rõõmuga. Sest saa-
dik seiswad Kalewipoja kujud alati tema silma ees. Kümne aasta wanaduses käis ta Kadriinas juba Kalewipoja mälestuse märk-
sidsid waatamas, mis läbi lood teda palju rohkem waimustasiwad.

Seäralise armulise luba järele sai Kreuẗwalldi wanematele õnn ja õigus osaks poega linna kooli panna. Küll oleks mõni muugi wanem sell ajal seda ju oma lap-
segagi teinud, kui see mitte wõimata ei oleks olnud. Maal koolisid ei olnud ja linna last wiia ei lubatud. Smeteuks wõis wabaks lastud ori seda kiita, kui koolitamise õiguse sai. Nende hulka wõi-
siwad Kreuẗwalldi wanemad endidki lugeda. Wähä oli ju poisike kodu õppinud, aga ei see ulatanud kuigi kaugelle. Ei ta mõistnud 12 aasta wanaduses veel Saksa keelt. Ta pidi sellepärast siis Raskweres 1815 kõige madalama kooliga

peale hakkama ja linna kōstri Gōōcki õpetust maitsema, kes kōstri ameti kõrwas ühtlasi koolmeistri ametit pidas. Poolteist aastat kestis see õpetus. Siis oli Kreuzwald juba nii palju õppinud, et teda 1817 freiskooli wasta wōeti. Siin oli küll õpetus juba hoopis teine, aga õnnetuseks ei wōinud Kreuzwald seda kuu maitseada. Taktistus astus teele ette, mis teda õppimist sündis lõpetama. Linnas maksis ülespidamine ja koolitamine palju raha. Wanemad olivad kehwad, isa sai wäikse palga ega wōinud sest pojale koolitamiseks palju anda. Peale selle wiisivad wargad pea kõik nende waranduse ära. Nii ei aidanud siis muu nõuu kui et Kreuzwald juba poolteist aastase koolis käimise järele freiskoolist pidi lahkuma.

Enne weel kui see sündis, oli ajal pööripäew kätte jõudnud. Wanemate juures maal elades oli Kreuzwald igal sammal pärisorjust silmanud, igal sammul rahwa elu mahalitsumist näinud ja ärda meelega rahwa õnnetusest osa wōtnud. Aleksander I. käsu peale katkesiwad nüüd orjakütked; inimestele anti inimese õigus. Wana aeg lõpes, uus algas. Rõõmuga teretasiwad tuhanded wabaduse wõitu ja

hüüdu hõiskasiwad temale wasta. Nüüd wõis Kreuẗwald uut aega, wabaduse koitu ja wõitu tundma õppida.

Kurwa südamega läks Kreuẗwald ometi koolist koju. Ta oleks nii hea meelega edasi õppinud, kui oleks wõinud. Mis pidi ta nüüd aga tegema hakkama? Ametit õppima? Alga misjuguſt? Seda ei teadnud ta isegi öiete. Arwati kõik ametid järele ja leiti wiimaks kaupmehe amet kõige kõlblikum ja auusam olewat. Noor Kreuẗwald ei näinud muud ſaadawat olewat ja wõttis ſiis nõuukſ kaupmeheks heita.

Tärgmiſel ajal wiidi Kreuẗwad pikema puhkamise järele wanemate juures Tallinna kaupmehe juurde õpipoiſiks. Kuid kaupmeheks ei olnud Kreuẗwald loodud. Temal puudus kaupmehe wirtus, kawalus ja libeſeel. Kus mahti ſai, ſeal oli ta ſelle aſemel raamatute kallal, luges ja õppis. Kaupmees ei olnud Kreuẗwaldiga ſugugi rahul; ometi wotas ta ja kannatas, lootes, et lugu ehk paraneb. Kui aga aasta mööda jõudis, ilma et mingiſuguſt paranemiſt näha oleks olnud, andis ta Kreuẗwaldi isale nõuu poega koju wõtta, ſest et temast ilal õiget kaupmeest ei ſaada. Kreuẗwaldi iſa oli mõiſtlik mees, kes ſelgeſte ära teadis, et

wasta tahtmist mingisugust ametit ei wõi fätte saada ja et pojal ka enam kaupmehe ameti jauks tahtmist ei olnud, wiis ta poja 1820 koju, mitte enam Wiru maale, waid Harju maale Hageri kihelkonda Dhulepa mõisa, kuhu ta ju enne elama oli asunud. See koha muutmine kui ka kauem wiibimine kodu oli Kreutzwaldille suureks õnneks ja kasuks. Tema erk muinasaja armastaja meel sai siin jälle rohkesti uut toitu. Dhulepas elas üks 70 aastane wanamees Jaagub Fischer, kellele mõisast armuleiba anti. See wanake oli nagu elaw raamat. Tema oskas arutuma hulga wanu laulusid ja juttusid, nende seas wäga paljugi Kalewipojast. Selle wanakese juures käis Kreutzwald sagedaste ja kuulas hea meelega tema juttusid ja laulusid. Ta ei kuulanud mitte üksi; need oliwad nii tema meele järel, et ta mitmed üles kirjutas, mis läbi ta neid hiljem äraunustamise eest tahtis peasta. See oli esimene Kalewipoja kirjamine ülespanemine.

Kreutzwald ise kirjutas selle poolest nõnda: „Tuba lapse põlwes tegi mulle rõõmu wanaaegsid lugusid laulu ja juttu sõnas tundma õppida, ehk ma küll sell ajal seda weel ei osanud ära tunda, mis jutu warre

otjas kui kaun ehk mis kui iwa kaswis. Niisugune wähe tegemine ilmus wast mõni hea aasta hiljemine, ja seal pidin sage-
daste kahetsema, et mõnda järku polnud paremine tähele pannud, mis lapse arwus tühine näitas, aga kus siiski oma saladuse-
fesi sees kaswis. Wana Tua Jaagup, keda kõik mõisarahwas tuapapaks nimetas, oli wäga osaw jutumees, kes tõsisid ja nal-
jakaid lugusid tosinate kaupa ostas wasta, et lust oli kuulda. Tema oli nooremal päiwil mitmes teenistuses, kõige kauemine tuapoisi ametis olnud ja sõi nüüd juba tüki aega mõisas armuleiba. Siiski ei raatsinud wanarauk palju iial puhata, waid püüdis juil kui talwel nii pikalt kui jõud kestis, ühe ehk teise pisukeste näputööga lah-
ketelle leirawanematele palukest kätte tasuda. Suhtund wanake korra topsi wiina ehk natuke rohkem õlle märga wõtma, siis liikus feel juus kui lõigatud lauluräästa pojal, et kõige pikem enne jõulune widewik ja talwine õhtu joonele seatud juttu enam ei jõudnud lõpetada. Oma pidi meid lapsi ja wana tuapapat mitu korda wägise sängi ajama, enne kui magamise rahu tupp-
sai." —

Noormees asus nüüd wanemate juures kodu. Aga hea nõuu oli kallis. Mis nüüd peale hakata. Kaupmehe põlw oli katsutud; see ei läinud. Isa arwas ja poeg arwas, aga õiget otsa ei saanud ometi mitte kätte. Nõuu tuli wiimaks hoopis teisest küljest, kust seda ei teatud oodatagi. Ühel päewal juhtus wennaste koguduse wanem Genge Dhuleppa ja sai Kreuẗwaldiga tuttawaks. Üht ja teist rääkides küsis ta, mis noormees tahta õppida. See kõneles temale oma loo ära ja ütles, et praegu weel õieti ei tea, mida teha. Genge andis noorele mehele nõuu koolmeistriks õppida. Tallinna koolidirektor olla teda (Genge) palunud eneselle kolm noort Geshlast muretseda, kellest tublid seminarikoolmeistrid wõiksiwad saada uue seminari jaoks, mida mõisnikkude kogul sell ajal nõuu oli asutada.

Genge nõuu ei olnud paha. Kreuẗwald mõtles lugu ja tegi wiimaks selle otjuse, et koolmeistriks heita. Pea rändas ta Tallinna tagasi, mis tall ju kaupmehe õpipoisi põlwest saadik tuttaw oli. Koolidirektor oli noore mehe wasta väga lahke ja andis temale enese juures prii korteri ja söögi. Kuid õpetaja puudus weel, kes Kreuẗwaldu uue ameti wasta pidi walmistama. See

tutjuti Saksa maalt, aga ta ei olnud veel Tallinna jõudnud. Et aega ilma asjata raisku ei läheks, astus noor mees freiskooli, kus ta jenni õppis kui pärisfoolmeister tuli. Selle aja sees oli veel teine noormees leitud, kes nüüd Kreuzwaldiga ühes koos ennaft uue ameti wasta hakkas walmistama. Siin tutvustas Kreuzwald Dietrich Türgensoniga, kes pärast Tartu seminari juhatajaks ja Gesti keele lektoriks sai ning Gesti asju edendades Kreuzwaldil suureks abiks oli.

Siljuti kuulutatud wabadus oli imelisel wiisil mõne mehe mõtlema pannud, et wabal ajal Gesti keelegi õpetuse eest wäha oleks hoolt kanda. Nii soowiti siis ka, et noored foolmeistrid seda peaksiwad mõistma, et nad seda peaksiwad õppima. Aga neile Saksa maalt tellitud foolmeister ei mõistnud isegi sõna Gesti keelt, mis wõis ta siis oma õppijatele õpetada. Dtsiti ja kuulati, aga Tallinnas niisugust meest ülepea ei leitud, kes Gesti keelt oleks wõinud õpetada. Wiimaks lubas Keila kirikuõpetaja Gesti keele õpetuse oma hooleks wõtta. Tundide pärast pidi ta iga nädala Tallinna sõitma. Keila õpetajagi tundmised Gesti keeles olid wad wäga pisukesed; tõmmas mees kõit

Kreuzwaldi elawast, õigest rahwa keelest wõetud sõnakäänud ja laused maha, mis tema Saksa kuju sisse ei kõlbanud. Sellegi poolest wõis õpetust enamaks kui ei ühtigi nimetada, sest keele põhjusseadusi sai Kreuzwald ometi tundma. Tärg oli käes, kelle nõjal noorel mehel enesel edasi tuli õppida.

1823 aasta hakatuses jõudis Kreuzwald oma õppimisega juba nõnda kaugelle, et algekooli koolmeistri eksami ära wõis teha. Koolmeistrit tarwitati parajalt ja nii pandi Kreuzwald sedamaid ametisse. Seminari asutamise jutt oli ikka enam ja enam waikinud; asutus nõudis raha, aga seda ei tahetud anda. Ette wõis ju ära näha, et ettewõtmisest midagi wälja ei tule. Ehk küll Kreuzwaldil juba kõht käes oli, õppis ta oma koolmeistri juures iga õhtu kellu 6—8, — muul ajal ei olnud aega —, siiski hoolega edasi, nüüd wähem seminari koolmeistri aineid kui üleüldist tarkust, peale muude ka wanu keeli. Koolmeistri amet ei jõudnud ta waimule tarwilikku rooga pakkuda. Ikka selgemine nägi ta ära, et ta koolmeistriks ei ole loodud. Sellepärast hakkas ta siis suurema usinusega õppima, et wiimaks nii kaugelle jõuaks ja ülikooli saaks, kuhu ta ammu juba igatses. Ta

järgmisel aastal kuulutati Kreutzwaldille awalikult, et seminar asutamata, jääb Kreutzwald täieste waba on ja tall mingisugust kohut saadud õpetuse eest ei ole täita.

See oli rõõmu sõnum Kreutzwaldille. Warsti wõttis ta ennast Tallinnas koolmeistri ametist lahti ja ruttas Peeterburi, kus parajalt hea kodukoolmeistri koht saada oli. Nüüd ei olnud tall enam mingisugust suuremat takistust ees, mis teda kõrgemat õpetust feelis saamast. Lapsi õpetades ja ise õppides istus ta hommikust õhtuni raudmatute kallal ja walmistas ennast wäsimata hoolega üliõpilaseks saamise eksami wasta. Kui ta nii poolteist aastat aagaraste tööd teinud, läks ta eksamile ja peajis õnnega läbi. Sedamaid astus ta Peeterburi tohtri akadeemiasse ja hakkas nüüd seda ametit õppima, mis ta ammu igatse nud. Aga kauaks ei jäänud Kreutzwald akadeemiasse. Osalt kallis elu, osalt segased Peeterburi ajad, osalt muud põhjused sundisidwad teda juba mõne kuu pärast Peeterburiga jumalaga jätma ja Tartu poole sammuma, et seal oma õppimist jätkata.

Saauari kuul 1826 astus Kreutzwald Tartu üliõpilaste arwu. Raske, ütlemata

raske oli fiin tema elu. Naha, mida ta koolmeistri põlmes teeninud, lõpes pea otja ja wanemate poolt ei olnud mingisugust abi loota. Aga see kõik ei jõudnud Kreuzwaldi, kes kõik muud takistused juba ära võitnud, enam tagasi kohutada. Naha teenides, kust iganes võimalik ja paarilt sõbralt abi paludes, kui häda kõige suurem, ajas ta oma õpiaja päewast päewa. Kuna suurem hulk üliõpilasi rõõmus ja lustis aega wiitsiwad ja kaunist elu elasiwad, pidi Kreuzwald puudusega wõitlema. Siiski kihutas see teda suuremalle tööle, hoolsamalle õppimisele. Ta sell kombel jõudis ta wiimaks nii kaugelle, et oma õppimist Tartust wõis lõpetada. Enne ometi kui ta eksami sai teha, tuli takistus, mis seda mõneks ajaks edasi nihutas.

Uus külaline tuli Europasse, külaline, keda fiin enne ei tuntud. See uus külaline kandis koolera nime. Kus ta korra möllama hakkas, seal wiis ta inimesi sadade kaupa hauda. Niias peasig ta sell ajal parajalt lahti ja ahwärdas kaffu kombel laiale laguneda. Häda oli suur ja abi wäha. Wiimaks wõeti nõuuks Tartust noori tohtrid appi läkitada. See sündis. Meeste seas, keda saadeti, oli Kreuzwaldki. Tüft

aega fulus ära, enne kui koolerat jõuti wähendada ja Tartu tagasi mindi. Aga sellegi poolest ei saanud Kreuzwald weel rahu. Wastseliinas oli kõhutõbi lahti peasenud ja surmas palju inimesi. Kreuzwald pidi sinna appi minema. Wahe ajal ulatas koolera Tartugi. Nii pea kui Kreuzwald Wastseliinast tagasi jõudis, pidi ta Tartus uueste koolera haigete hoolekandmise enese peale wõtma.

Gulga ja mitmesuguste haiguste arstimise läbi oli Kreuzwald küll palju teadusi arsti ameti jauks korjanud, kuid eksami ainete läbiwõtmiseks ei olnud haigused temale sugugi aega annud. Kreuzwald oli sellepärast rõõmus, kui ta 1832 haigete arstimisest lahti sai ja jälle enese ette wõts mõelda. Et usinamine ja ilma tülitamata õppida, läks ta wärsti selle peale maale, kuhu ta umbes pooleks aastaks jäi. Nasta lõpul ruttas ta Tartu tagasi ja tegi õnnelikult oma eksami ära. Nüüd tarwitas ta aga kohta, mis talle ülespidamist andis. Onn aitas teda, nii et tall kaua ei olnud oodata. Wäikeses Wõru linnas oli tohtri koht saada. Hea see küll ei olnud, aga ülespidamise andis see ometi ja rohkem Kreuzwald ei soowinud. 7. Märtsil

1833 läks ta oma uue ameti peale ja jäi sinna kunni 20 Juunini 1877, mill ta wiimaks wanaduse pärast ameti käest ära andis ja Tartu wäimehe juurde elama asus.

Su Tartu minnes sai Kreuzwald 1826 selleaegse tähtsa mehega Fählmanniga tuttawaks ja mitte üksi tuttawaks, waid ka truuks sõbraks surmani. Fählmann oli, kes Kreuzwaldille aratust andis Eesti rahwa ja kirjanduse kasuks tööd teha. Ühes koos waatasiwad nad Kreuzwaldi enne juba üles kirjutatud Kalewipoja laulud läbi ja Fählmann kihutas Kreuzwaldi taga, kui iganes wõimalik, neid rohkem korjama. Ühes koos pidasiwad nad nii hästi Kreuzwaldi Tartus kui Wõrus elamise ajal nõuu, kudas kõige paremine sihile saaksiwad.

Kui aastal 1838 mitmed Eesti rahwa sõbrad Tartu Gelehrte Estnische Gesellschafti (Spetatud Eesti Seltsi) asutasiwad, siis oliwad Fählmann ja Kreuzwald esimesed seal. Kõik oliwad nende isamaalised ja rahwuslised püüdmised uue toe jaanud, mis nii hästi neile kui ka teistele astlaks oli ja neid suuremale tööle kihutas. Ja nii edenesiwad isamaalised ettevõtmised ikka enam ja enam. Sell ajal, kus uus selts asutati, kui ka hiljem kunni Fählmanni sur-

mani elas seltsis weel rahwusline waim ja selts püüdis ja tegi Gesti rahwa kasuks tõeste tööd. Aga hiljem tungiswad mõerad waimud ikka enam ja enam Spretatud Gesti seltsi, häwitasiwad Gesti püüdmised täieste ära, nii et praegu Gesti seltsist muud järele ei ole jäänud kui nimi. Nii- sama hästi kui Gesti seltsiks, võib teda praegu iga muu rahwa seltsiks nime- tada. Seal uuritakse Hotentotlasi ja Bash- kirlasi, Indianlasi ja Paapuid, Rootsi roostetanud rauda kui Egiptuse pottisid, aga Gesti elu ja olu uurimine, see on „Gesti“ seltsil täieste kõrwaliseks asjaks saanud. Neg oleks küll wiist juba ammu täes, et selts oma nime muudaks ja „Gesti“ nime ära pühiks. Tahab selts aga oma nime pidada, siis tehku tema tööd Gesti meeles ja asjus.

Nagu nimetatud, walitses esiotja seltsis täieste Gesti meel ja waim. Nii wõttis siis selts ka nõuaks Gesti kirjandust kas- watada ja Gesti rahwalle õpetust anda. Kõige pealt tahtis selts wiina joomise wasta wälja astuda, mis sell ajal rahwa seas väga üleüldine oli. Wõeti nõuaks Bschoffe Saksa keelelist raamatut Gesti keelde ümber panna lasta ja rahwa seltsa wälja lau-

tada. Ümberpanek anti Kreuẗwaldi hoo-
lefs. Kreuẗwald wöttis siis ka raamatu
eestistamise oma peale ja nii ilmus
18140 tema esimene töö „Wiina kattu“
nime all Tartu Spetatud Gesti feltsi kulu
peal. Mõni aeg enne seda oli see raamat
Soomeski Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
esimeste toimetuste hulgas ilma tulnud.
Kreuẗwald ei olnud Zschofke tööd ometi
täielikult ümber pannud, waid lühendanud.
Kui 1881 raamatust teine trükk ilmus,
oli ta enam kui poole suuremaks kaswa-
nud: Kreuẗwald oli teda nii palju oma
kui ka wõeraste teaduste järele laiendanud.

„Wiina kattuga“ oli Kreuẗwald rah-
wuslike kirjanduse põllul esimese sammu
astunud, kus ta nüüd enam seisma ei jää-
nud. Gesti kui ka Saksa keeles ilmus
muid töid. Spetatud Gesti felts hakkas Saksa
keeles oma toimetusi wälja andma, kelle
kirjutused esiotša üksnes isamaalistesse aine-
tesse puutusiwad. Siin awaldas Kreuẗwald
aja jooksul mõnda tähtsat kirjatööd, uuri-
mist ja teadust Gesti ennemuistsete juttude
ja laulude kohta ning mõnda Gesti kee-
lest Saksa keelde ümber pandud Gesti
ennemuistset juttugi. Seltsi toimetused ilmu-
siwad ometi harwa ega ulatanud igauhe

kätte. Snnelikuks juhtumiseks wõis selle-
pärast pidgda, et isamaa juba 1836 uue
healekandja saanud. See oli ajaleht
„Inland“, mis isamaaliste küsimuste läbi-
rääkimiseks ja edendamiseks asutatud. Esi-
otja täitis ta oma ülesannet tubliste, aga
aega mööda käis temagi käsi niisama nagu
õpetatud seltsil. Wõeras waim astus In-
landi, wiis ta õigelt teelt ja saatis ta wi-
maks 1863 hauda. Nii kaua kui Inland
aga täieste isamaaline leht oli, kirjutasiwad
palju isamaa sõpru temale tähtsaid kirja-
töid. Nende hulka astus ka Kreuzwald.
Tema julest ilmusiwad Inlandis mitmed
tähelepanemise wäärt kirjutused, kelles ta
õpetatud mehi, kes sell ajal kõik Inlandi
lugesiwad, Eesti rahwa eluga ja oluga
tutwustas ja neile Eesti rahwa luulefi
toodeid silma ette pani. Ta kui mitmed
wõeriti mõtteid ja walearwamisi Eesti rahwa
kohta ilmutasiwad, oli Kreuzwald alati
esimene, kes Inlandis julgeste nende wasta
astus, Eesti rahwa eest seisib ja ilma kart-
mata oma mõtteid teada andis.

Saksa keeleliste kirjatööde kõrwal ei
jätanud Kreuzwald Eesti keele harimist ja
Eesti kirjanduse kaswatamist hooletuse sisse.
Warsti pärast Wiina katku illumist an-

dis ta Saksja kuulsa rahwajutu „Genowewa“ 1842 „Waga Zeenowewa ajaliku eluloo“ nime all wälja. See raamatuke leidis rahwa poolt wäga lahkset wastawõtmist ja tegi peagi uue trüki tarwilikuks. Enne oli juba lugu mitu korda trükitud ja ilmus hiljem weel teistegi meeste julest, kuid niipalju ei ole need ometi maad leidnud kui Kreuzwaldi „Zeenowewa“. See astus 1878 juba neljat korda rahwa silma ette. Zeenowewa oli ülepea Kreuzwaldi esimene kirjatoõ Eesti keeles; selle pani ta juba oma poisikese põlwes 1820 Tallinnas ümber, jättis aga parajat aega ootama, mill sedä ilma wõiks saata. Enam kui kakskümmend aastat läks ometi enne mööda kui see tund kätte jõudis. Hilisem töö Wiina kattu sammus wanema wenna ette ja las kis teda pärast ki weel paari aastat oodata. Kreuzwaldi sõber D. Sürgen son oli kirjutuse ajal Tallinnas Zeenowewat näinud ja lugenud. Wiina kattu ilmumise järele andis tema Kreuzwaldille nõuu Zeenowewat ilma saata. Sürgen son toimetas käsikirja pea trükki, mis ligi aasta aja pärast Laakmanni juures ilmus. Oma töö palgaks sai Kreuzwald tema eest sada köitmata raamatut.

1843 andis Kreuzwald Spetatud seltsi abiga „Sipelga“ esimese jau wälja, mis mitmesugusid algupäralisi ja eestistatud kirjutusi ja luuletusi tõi. Teine jagu pidi warsti järele tulema, aga ligi kakskümmend aastat läks mööda, enne kui see 1861 päewa walgust nägi.

1844 aastast alates hakkas Kreuzwald iga aasta järke mööda hulga rahwa ette astuma ja neile õpetust jagama. Tema wõttis nimetatud aastal „Maarahwa kasulise kalendri“ kirjutamise oma hooleks. Ehk küll kalender wäike, oskas Kreuzwald teda siiski nõnda toimetada, et ta rahwale wäga mitmesugust pakkus. Rahwa meelest läks Kasuline kalender aega mööda ifka armsamaks ja leidis ifka rohkem sõpru. Wiimastel aastatel saadeti temast ligi 20,000 tükki aastas rahwa sekka laiale. Algupäralisi ja ümberpandud, õpetlikka ja ajawiitlikka kirjatöid pani ta siin rahwale ette. Siin trükiti ka mitmed tema jutud ja laulud ära, mis hiljem iseraamatutes wälja tuliwad. Nii näituseks 1848, 1849 ja 1851 Kreuzwaldi kuulus Saksa keelest ümber pandud Saksa rahwa elajaluuletus „Reinuwader Rebane,“ mis esmalt 1851 iseraamatust ja pärast mõnda korda weel uueste trüki-

tud. Kui mitmet korda see ju õiete rahwa
seffa sammub, ei ole teada, sest et Laaf-
manni trüfimaja wiimasel ajal raamatut
uueste trüffides endise trüfiaasta Mumbri
kõrkehoidliku wajapidamise pärast muut-
mata jätnud. Kolmkümmend üks aastat
kirjutas Kreuzwald ühte lugu nimetatud
kalendri saba, kuni ta 1875 wiimaks wana-
duse pärast töö K. A. Hermann'i hoolet-
s andis, kes kalendrit sest ajast 1882 aas-
tani edasi toimetab, mill see isamaalise ja
rahvuslise sisalduse pärast tema käest ära
wõeti.

Sell ajal kui Kreuzwald Rasulise ka-
lendri kirjutuse oma kätte wõttis, ei olnud
Gesti rahwal weel üht ainustki ajalehte.
D. W. Masling oli kahekümne aasta ha-
tuses katset temud, pidi aga lugejate liig
wäikse arwu pärast töö seisma jätma. Ta
sest saadik puhkas ajakirjandus rahulist und.
Kreuzwald nägi puudust ära ja see läks
tall südamel. Kuid uut ajalehte wälja andma
hakata, see ei olnud temal mitte wõimalik;
see oleks pidanud seatud ajal ilmuma ning
seks puudus temal aeg. Ometi tahtis ta
teha, mis wõimalik. Ta wõttis nõuüks
ajakirja wälja hakata andma, aga sedagi
ilma määramata ajata. Nii ilmus siis 1848

„Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on“ esimest korda. Aega mööda tuli teisi andeid järele, aga juba wiiendama andega pidi leht 1849 teekäimist lõpetama ja edasiminemiseks paremat aega ootama. Need paremad ajad ei tulnud nii pea ja selle kombel jäi siis Maailm jäädawalt puhkama. Kurw oli selle juhtumise pärast suurema jau lugejate meel, aga mis wõis parata; nende arm ei tõusnud nii suureks, et kulusid ära oleks jõudnud maksta. Leht ise oli wäga hästi toimetatud ja tõi palju õpetusi rahwale siiaaale koguni tundmata teaduse riikidest, jutustusi wõeras-
test maadest, j. n. e kõiki weel mitmesuguste pil-
tidega seletades. Oleksiwad ajad wähä pa-
remad olnud ja Maailm kauem ilmunud, küll siis Eesti elu ja olu mitmest tükist palju enam oleks edenenud. Aga hari-
dust oli weel liig wähä, foolisid leiti muidu mõnes paigas. Ei aidanud, Kreuzwald pidi oma tähtsat tööd lõpetama, pidi ootama, kunni teised tööd jätkawad. Eigi kaks-
kümmend aastat hiljem oleks peaaegu juh-
tunud, et Kreuzwald uueste ajakirjanduse põllule oleks astunud. Spetatud Eesti selts wõttis nõuuks Eesti keelelist ajalehte, nimega „Roit“ wälja anda ja Kreuzwaldi selletoimeta-

jaaks panna. Aga mõeras waim oli seltsis ju liig sügawasse juurdunud; mitmesugused takistused tuliwad ette ja „Roit“ jäi ilmu- mata ning Kreuzwald ei tarwitsenud enam uueste ajakirjanduse põllule astuda.

Ühest tüfist on weel Maailm ise- äranis tähelepanemise wäärt. See lahkus siiamaalisest Eesti keele kirjutuse wiisist ja hakkas uut teed käima. Siin astus Kreuz- wald esimese sammude praeguse uue kirjawiisi wäljal. Suur küll see weel ei olnud, aga hakatus oli ometi tehtud. Fähl- manniga Eesti keele kirjawiisi uurides sai- wad mõlemad aru kätte, et jelleaegne kir- jawiis mitte kõlblik ei olnud. Soome kir- jawiis nähti nende meelest kõige enam ko- hane olevat. Seda oli ka Pönnrot Eesti maal käies mitmelle ju kätte näidanud. Soome kirjawiisi wõtsiwad siis Fählmann ja Kreuzwald nõuaks Eesti keelesti pruukima hakata. Raske oli hakatuse tegemine, seda nägiwad nad ette ära. Rahwas Saksa oli kirjawiisiga harjunud; uus Soome kirjawiis oli neile liig mõeras, liig harju- mata. Natuke haawalt oli rahwast uue wasta walmistada, nii et nad sest esmalt arugi ei saanud. Selle mõtte tõkestegemist katsus Kreuzwald Maailma sees esimest

forda. Ta kirjutas siin sõnades kahefordsete m, n asemel ühefordsed, tegi aga, et sõnad harjumata silmadelle liig mõrad ei oleks, ühefordsetele tähtedelle kriipsud peale. Peale selle võttis ta kirjawiisi veel muid väik-
süid muutusi ette. Suurem jagu lugejaid ei märganud ettevõtmisest ega selle nõuust midagi; nad arvasivad, et kirjutaja oma waewa tahtnud vähendada ja sellepärast kahefordse tähe asemel ühefordse tähe kriipsuga kirjutanud.

Kord korralt sammus Kreuzwald kirja-
wiisi uuenduses ikka enam edasi ja hakkas awalikult nõudma, et puudulik kirjawiis maha jäetaks ja uus parandatud kirjawiis asemelle võetaks. Seda nõudis ta nii hästi Saksa kui Eesti keele kirjadega. Mitmed wastalised astusivad talle wasta, kiitsivad wana kirjuwiisi õigeks ja sõimasivad uue maapõhja. Kreuzwald ei lasknud ennast neist eksitada, waid tegi ühte wiisi tööd edasi ja uuendas igas järgmises kirjatoos kirjawiisi ikka enam, kuni ta wiimaks 1851 wanast täieste lahkus ja „Kasulises ka-
lendris 1852“ uut hakkas kirjutama. Järg-
misel aastal Tartu Sõpetatud Eesti seltsi poolt Tartu ülikooli 50 aastaseks pidu-
päewaks pühendatud „Tartu Alma ma-

terille wiiekümne aasta lõpetuse röömu pühal 12. Detsembril 1852 ütleb tänu ja soovib õnne Eesti maa keele ja kirjatoguduse nimel K." oli veel wanas kirjawiisis, aga kui seesama õnnesoowitus 1853 uueste trükiti, astus uus kirjawiis wana kirjawiisi asemelle. Niisama on uus kirjawiis tema sellisamal aastal awaldatud armsas ja õrnas jutus „Paar sammukest rändamise teed.“ — Suur sulesõda tõusis. 1857 oliwad Eestiased enestele esimesed healekandjad saanud. „Pärnu Postimees“ ja „Talurahwa Postimees“ ilmusiwad. Wiimases algas nüüd wõitlemine uue ja wana kirjawiisi wahel elu ja surma peale. Sulgani jooksiwad wana kirjawiisi sõbrad Kreuzwaldi wasta, tõstsiwad wana kirjawiisi taewasse ja mõistsiwad uue koguni hukka. Aga mehiselt andis Kreuzwald wastastelle pihka ja näitas neile kätte, kuidas nad eksiteed käinud. Siiski oliwad nende filmad nagu pimedusega löödud, et nad õige ja mitte õige wahel wahet ei osanud teha. Sõgeduses kisendasiwad nad ühte soodu edasi ja teutasiwad Kreuzwaldi. Wiimaks sai Talurahwa Postimees uue toimetaja, kes teda hauda saatis ja sest saadik waikis wäha sule sõda.

Enne seda saatis Kreuzwald ometi ühe tulise nooli wälja, mis jonnijajad koguni naeruks tegi. See nool oli tema pilkekirjutus „Tuisulased“ Rasulises Kalendris 1859. Siin tõi ta kõik jonnijajad, kiskendajad, wana kirjawiisi kirjutajad lollide Tuisulaste näul lugejate ette, kuna ta uue kirjawiisi kirjutajaid tarkade Walgelaste näul kujutas. Tuisulastel olivad kõik asjad, riistad j. n. e. kahetordset. Siiski pruukiswad nad ainult üht; teine seisis üsna muidu kõrwas. Nende kõige suuremad abimehed olivad aga kaks postmeistrit, kes oma neljanurgeliste ratastega wanfrites (Pärnu ja Talurahwa Postimehes) nende halpust maailma laiale kandiswad. —

Kreuzwalddi offkalised Tuisulased mõjusiwad tubliste. Mitmed hakkasiwad järele mõtlema ja saiwad wiimaks aru, et Kreuzwaldil ometegi õigus oli. Eiig selgeste oli ta ju wana kirjawiisi puudusi kujutanud. Tuuletallajad selle wasta ei saanud siiski märku tätte, waid turtjusiwad weel wihasemalt edasi. Postiwanker wöttis neid oma hõlma, pidas aga tüki aega enam rahu. Kui hiljem wana kirjawiis wiimse jõu koku wöttis ja wiimast mõitlemist alustas, oli

Kreuzwaldil ju rõõm näha, kuidas tema seltsiliste arv kaswanud, kes nüüd tema asemel koostiwad. Seitsmekümne aastate alustusel astus wiimaks „postiwankergi“ Kreuzwaldi jälgede sisse ja raius oma neljanurgelised rattad ümmarguseks. Tema järele sammusiwad aega mööda tema selleaegsed seltsimehedki, ja nooremad ei teinud enestele enam nurgelisi rattaid. Pika wõitlemise järele sai Kreuzwald wiimaks wõidu kätte. Tema külwatud seeme õitseb nüüd kauniste ja kannab rohket wilja.

Kreuzwaldi tööle suureks takistuseks oli Fählmanni warane surm. Tema parem tugi langes; nüüd seisis ta ainu üksi suure töö kallal, ainu üksi hulga wastaste ees. Oma kallist sõpra taga kurtes uuris Kreuzwald Fählmanni elulugu, kirjutas ülesse, laskis siis Saksa keeles trükkida ja ehitas nii omalt poolt tähtsalle isamaa pojale tema suurte tööde eest wäikse mälestuse-samba.

Sellegi poolest katsus Kreuzwald jõudu mööda tööd teha. Veel sellisamal aastal ilmus tema Saksa keelest ümber pandud reisi loo „Maa ja merexiltide“ esimene jagu ja seitse aastat hiljem teine jagu, mis

esimest lugu jätkas. Kolmas jagu, mis Dr. Kane teekondadest Põhjamerel jutustab, jõudis alles 1861 valmis. Warsti esimese jau Maa ja mere piltide järel trükiti 1851 tema „Ristisõitjad“ ja kaks aastat hiljem Greeka Abderiitlaste ja Saksa Schildbürgerite järele jutustatud „Kilplaste imewärklikud jutud ja teud.“

Spetlikkude ja juturaamatute kirjutuse kõrwal korjas Kreuzwald hoolega ka rahwa luulelisi toodeid. Oma tohtri ametis pidi ta tihti maale sõitma, kus ta abi tarwitati. Wõru ümberkaudu liikus rahwa suus weel wanawara kaunis rohkest. Kus tall iganes mahti, seal laskis ta eneselle jutustada ja kirjutas siis ülesse, mis kuulnud. Nii kogus ta eneselle aega mööda suure kogu ennemuistsid juttusid, Kalewipoja lugusid ja muid wanu laulusid. Neid algas ta nüüd aega mööda seletama ja järjestama. Sellamal ajal oli H. Neus Tallinnas ka hulga wanu rahwa laulusid korjanud ja hakkas neid wälja andma. See töös aitas teda Kreuzwald tubliste ja andis omalt poolt palju lisa. Need anti siis „Estnische Volkslieder, Urschrift und Uebersetzung“ nime all 1852 Gesti ja Saksa keeles mitmes andes Tallinna

Saksa kirjanduse seltsi kulu peal wälja. Paar aastat hiljem ilmus Kreuzwaldilt ja Neusilt Peeterburi teadefakademia kuluga uus laulude kogu „Mythische und Magische Lieder Eften“. Ja samal aastal trükiti weel teine tähtjas raamat, kelle kallal Kreuzwald oma jagu tööd teinud. Minewal aastajal oli üks Boecler Gesti rahwa elu wiiside ja kombete kohta kirjutanud. Mitmest tükkist astus kirjutaja ometi eksiteele ja kujutas wõeriti. Selle kirjatöö wõttis Kreuzwald oma läbiwaatamise alla, õiendas ja täiendas teda. Sellegi toimetas Peeterburi keiserlik akademia trükki.

Pea selle järele tuli raamat wälja, mis Kreuzwaldi ja Gesti rahwa kuulsaks teinud. See töö oli tema Kalewipoeg. Enam kui kolmekümne aasta eest oli ta selle esimesed katted üles kirjutanud, enam kui kolmkümmend aastat korjanud ja järjestanud. Fählmanni järel sai ta kõik Fählmanni Kalewipoja korjandused eneselle. Kuid ikka juhtus ta uusi siia maale tundmata lugusid leidma, nii et ta oma tööd weel ei wõinud lõpetada. Selgeste nägi ta, et, kui Kalewipojast midagi täielist pidi saama, sest weel puudus. Ta otsis ja kogus. Kõige waewa ja kogumise

peale vaatamata ei saanud ta alati mitte niisugusid laulusid kätte, mis üht lugu teisega täieste kokku oleks liitnud. Viimaks ei aidanud muud nõuu kui et Kreuzwald ise kae külge pidi panema ja ise neid ühendama ja kokku liitma. Siimestes trükkides on need liited tähendatud, viimases aga ei tea mis põhjuse pärast tähendamata jäetud. Nii järjestades ja liites jõudis Kreuzwald 1856 viimaks käsikirjutusega walmis. Ometi kulus enne mõnda aastat kui Kalewipoeg täielikult ilmus. Tartu Opetatud Gesti selts wõttis trüki kulu kandmise enese peale, nõudis aga, et kirjatoõ enne Saksa keelde ümber pannakse ja siis Gesti ja Saksa keeles ühtlasi annete kaupa wälja antakse. See ümberpanemine wiitis palju aega. Siimene anne peasis küll juba järgmisel aastal (1857) trükiti, aga teised tuliwad liig aega mööda, nii et wiimne anne alles 1861 walmis sai. Weel enne kui Kalewipoeg täieste trükitud, tõusis igal pool õpetatud maailmas suur imestlemine, et Gestlastel nii tähtjas rahwa luuletus on. Ja kui Kalewipoeg täielikult trükiti ilma kätte jõudis, kaswis imekspanemine õige suureks. Koguni teise silmaga waadati sest saadik Gesti rahwa peale.

Kalewipoja esimene trüff oli oma Saksa keelelise tõlgiga oineti enam Sakslaste kui Gestlaste jaoks toimetatud ja jäi sellepärast loomulikel viisil ka rahwast enam wõeraks. Rahwalle oli tarwis üksnes rahwa oma keeles uut trüffi muretseda. Aga hõlpus ei olnud see muretsimine. Ükski ei julgenud ega tahtnud niisugust suurt tööd trüffida. Ses kitsikuses pööris Kreuzwald silmad Soome poole ja Soomes trüffitigi siis Kuopio linnas Gestlaste esimene Kalewipoeg 1862. Rahwa seas leidis Kalewipoeg aga esiotja wäha osawõtmist. Luuletuse sügaw waim ja mõtete kõrgus ulatasid kaugemale kui suurema hulga filmaring ja wana keel oli mitmelle koguni raske mõista. Aga mööda hakkas märkajate arw kasvama. Siiski läks enne neliteistkümmend aastat mööda kui wana trüff lõpes ja teine rahwusline ehk kolmas üleüldine 1876 Tartus avaldati. Trüff aega enne seda andis Kreuzwald 1869 „Lühikese seletuse Kalewipojast“ wälja, kus ta täielise Kalewipoja wasta teed walmistas ja lühidelt luuletuse sisu seletas. — Wäga mitme rahwa keelde on Kalewipoeg warsti pärast ilmumist ümber pandud, mitmeske, nagu Saksa keelde, koguni mitu korda ja

mitmel wiisil. Kes kõik Kalewipoja ümberpa-
nefuid ja kirjutusi tahab teada saada, leiab
seda G. Blumbergi Saksa keelelifest raama-
tust: „Quellen und Realien des Kalewi-
poeg,“ aga ka A. Reinwaldi Eesti keeleli-
fest „Seletus Kalewipojast.“ Meis nime-
tatud sõnakeelelistest töödest näeme, et sõe-
rad rahwad Kalewipoega ütle mata hoolega
uurinud. Meie Eesti rahwas aga, kelle
omandus ja kelle keeles Kalewipoeg kirjuta-
tud, tunneb ja uurib teda veel liig wäha.
Meil ei ole tema kohta siia maale veel
muud midagi kirjutatud kui Kreuwal-
di oma ja Reinwaldi wäike seletuse raamatuke.
See on kõik. Kalewipoeg nõuab ometi
otsata tööd. Peaksiwad meie kirjamehed
selle peale mõtlema, palju suuremal mõõdul
Kalewipoja oma uurimise aineks tegema
ja palju agaramine tema kohta kirjutama.
Küll siis rahwa seas Kalewipoja armastus
ka palju suuremal mõõdul kasvaks. Oma
minewiku tubliste tundes õpiks rahwas
koguni teise filmaga olewiku peale waatama,
saaks rohkemat waimustust isamaa ja rah-
wuse wasta, saaks aga ka selgemine teada,
kuis elujihile wõib peaseda ja elu nõudmisi
nõnda täita, kudas kord ja kohus.

Kalewipoja walmis tegemise järele wõttis Kreuzwald teise töö käsile. Muistse põlwe mälestusi edasi uurides ja korjates astus ta nüüd laulude wäljalt juttude wäljale. Riisamasugune suur oli aga siingi töö. Ei olnud sell põllul enne ka peaaegu ühtigi tehtud ehk mis tehtud, waewalt nime- tamise wäärt. Warakult algas Kreuzwald siingi korjama, mis iganes kätte sai ja ilmutas neist midmedki Saksa ja Eesti keeles 1860, 1864 ja 1865. Kui aga ennemuistsete juttude kogu ikka suuremaks kaswis, wõttis Kreuzwald wiimaks nõuuks neid järjesta- tada ja üheskoos trüffi anda. Aga nüüd tuli uus küsimine, kuidas neid trüffi toimetada. Spetatud Eesti selts oli täis wõera- rast waimu; seal polnud mõtlemistki. Trüf- fivate juures ei olnud paremat õnne. Kogu oli suureks kaswanud, nii et igaüks teda nähes ära fohkus. Siia maale oli ainult wäikseid raamatuid Eesti keeli trükitud; suu- rema kulu ei usaldanud keegi kanda. Eugu näitas nii, nagu peaksiwad Kreuzwaldi muinasaja mälestused weel kaua aega kapis seisma enne kui nende jaoks trüffija lei- takse. Aga mis omal maal wõimalik ei olnud, oli wõeral maal. Kreuzwald oli Soome suguwendadega tuttawaks saanud;

neile kaebas ta oma häda. Ja abi tuli. Soome wennad tõttasiwad Gesti kirjandusele lahkeste kätt pakkuma ja rahwalle tema kallist muinasaja mälestust tagasi kinkima. Nende kirjanduse selts Suomalainen Kirjallisuuden Seura wöttis Kreuzwaldi „Gesti rahwa ennemuistsed jutud“ oma toimetuste neljakümme teise numbri alla wasta ja pani oma kulu peal trüffi. Helsingis ilmus siis 1866 Kreuzwaldi teine tähtjas kirjatöö. Palju ei usaldatud neid ometi trüffida; 500 arwati esiotja küll olemat. Nii kandis siis Soome selts isalikult hooft, et Gesti rahwalle tema tähtsamad mälestused tagasi saiwad.

Lahket wastawõtmist leidsiwad Gesti rahwa ennemuistsed jutud õpetatud maailmas. Lühikese ajaga pandi neid wõerastesse keeltesse ümber ja wõeramaa kirjanduse ajalehed trüffisiwad neid suure isuga ühest teisest ära. Täielikult, otsast otsani pani nad Saksa keelde wäga osawaste F. Löwe ümber, jecsama, kes Kalewipojast kõige parema Saksa keelelise tõlgi walmistanud. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura nõuu peale ja selle toimetuste hulgas tehti „Wirolais-suomalainen sanakirja satukokoukseen Gesti rahwa ennemuistsed jutud (Gesti = Soome

šõnaraamat Gesti rahwa ennemuistsete jutude tarwis), mis Helsingis 1869 trükiti. Peale selle on üksikuid juttusid paljugi soomendatud. Uuemal ajal on neid Wäinö (Krohni poeg) Soome rahwa jauts wälja andnud. Et Gesti rahwa ennemuistsete jutud lühikese ajaga nii wäga kuulsaks saanud, ei olnud enam trükikulu kandjat kaugelt otsida, kui esimene trükk lõpes. 1875 ilmusiwad nad Tartus Laakmanni juures teist korda.

Dma tohtri teaduses on ka Kreuzwald rahwa kasuks tööd teinud ja sellelgi põllul rahwa kirjandust kaswatanud. Tema esimene töö oli siin „Teejuhataja ämma õpetuse juures“ mis 1852 ilmus. Kaks aastat hiljem pani ta oma „Õpetus terwise hoidmisest“ Kooliraamatu neljanda jauna trükki. Et üleüldine hea tohtiriraamat Gesti keeles puudus, sooviti südamest, et Kreuzwald ka niisuguse toimetaks. Ta lubas töö korda saata, aga mitmesugused takistused ei annud talle kirjutamiseks palju mahti. Sell kombel wõis ta üleüldine tohtiriraamat „Kodutohter, õpetus, kuidas haigetega ümber peab käidama ja neile arsti abi puudusel fergitust tegema“ alles 1879 päewa walgelle peaseda. See kui ka tei-

sed sellisamal põllul Kreutzwaldi kirjutatud kirjad on lahkestest wasta wõetud ja hulgale tohtri puudusel abi ja fergitust saanud.

Wiimaks tuleb meil weel tähele panna Kreutzwaldi luulelisi toodeid, kelle arm mitte wäike ei ole. Tema esimesed katsed sell põllul oliwad juba wara ühes ehk teises kirjast trüffi antud. Tema esimene isekirjaks trükitud luuletus oli Bürgeri järele ümber pandud „Lenora, üks kuulus muistene laulujutt,“ 1851. Särghmisel aastal ilmus Tartu Alma materille 12 Detsembriks 1852. Kui Dürgi sõjatuli 1853 põlema hakkas, äratas see Kreutzwaldisse tulijid tundeid, mis ta kannel wälja helistas. Nii ilmus 1854 „Sõda. Wiru wana lauliku kenam kändli lugu.“ Kalewipoja ja rahwa laulude kujul, mis Kreutzwald hoolega nurinud, oli see luuleline toode toimetatud, ja hästi õnnistanud, nii et teda nagu rahwa oma lauluks peab pidama. Selle luuletusega astus Kreutzwald esimest korda kauni sündimise maalt laenatud nimega „Wiru laulik“ rahwa ette.

Tüff aega kulus ära, enne kui Wiru laulik uueste oma kannelt lastis heliseda. See sündis alles 1861, mill tema wäikse

laulukogu „Angerwaksade“ nime all trütki toimetas. Enamiste oliwad need wõerast feelest ümber pandud ja osalt ennegi ju tutawad. Neli aastat hiljem kogus ta kõik oma siitamaalised tooded üheks kimbuks kokku ja laskis „Wiru lauliku laulude“ nime all trükkida. Siin leiame esmalt hulga ilmalisi laulusid, siis mõned waimulised ja wiimaks weel luulesti, riimilisi mõistatusi. Esimese jau seas seisawad siin kogus ka enne isefirjaks trükitud Alma materille, Penora ja Sõda. Muidu on siin kogus wäga wäha algupäralisi luuletusi; enamiste kõik on Saksa kuulsamate laulikute luuletuste järele ümber pandud. Alles mõistatustes astuwad meil täieste Kreuẗwaldi omad tööd silma ette.

Kreuẗwaldi luuleliste toodete sekka peame ka tema kaks luulelises kuues kirjutatud näitemängu arwama, nimelt „Tuletorn“, trükitud 1871 ja „Wanne ja õnnistus“, trükitud 1875. Mõlemad on Saksa feelest ümber pandud. Näitelawale ei ole meie teada neist kumbki jõudnud.

Tuletorniga ühel aastal jõudsiwad trükitist Kreuẗwaldi „Rahunurme lilled“, esimene jagu, mis nädala päewade ja aasta aegade kohta kauneid mõtlusi toob. Teine

jagu, usuõpetuse kohta kirjutatud, ilmutati 1875. Kumbki neist ei ole Kreuþwaldi oma töö, waid ümber pandud.

Keiseri Aleksander II. 25 aastaseks walisuse päewaks kirjutas Kreuþwald „Tartu Eesti Põllumeeste teretuse, „mis nime-
tatud seltsi nimel 1880 trükiti. Hiljem on weel Kreuþwald Rasulises kalendris enne iga kuu jauks üles pandud mõttesalmid kokku kogunud ja neid „Mõttesalmifute“ nime all trükki annud. Rahwa kätte ei ole nad siia maale weel mitte jõudnud.

Peale selle on wiimisel ajal weel mitmed Kreuþwaldi luuletused, mis ta julg hiljuti kirjutanud, siin ja seal ajalehtedes ja kalendrites ära trükitud. Aga needki on kõik Saksa rahwa luuleaidadst toodud ja uues ehtes Eesti pinnale istutatud.

Mis üleüldse Kreuþwaldi luuleliste toodete kohta ütelda, on see, et ta suur, ära wõitmata rahwalaulude järjestamises ja niisuguste luuletuste walmistamises olnud, mis rahwa luuleliste toodete eeskujuga järele kirjutatud. Wõta Kalewipoeg kätte ja katsu, kas wõid ära tunda, mis seal rahwa luuletus ehk mis Kreuþwaldi töö. Kreuþwald on rahwa luule sisse otsegu ära

fulanud, nii et tema rahwalaulude järele toimetatud luulelised tööd nagu rahwa suust maha kukunud. Meistriks on ta neis saanud. Mitte nii suur ei ole ta aga neis luuletustes, mis ta kunsti ja selle mõõdu järele walmistanud. Mendega ei ole ta mitte nii kõrgelle astmelle jõudnud astuda kui rahwalauludega. Neis walitseb kängem keel ega liigu nad muidu nii ladusaste keelel kui esimesed. Peale selle awaldawad nad vähem lauliku oma südame tundeid; suurem osa on neist Saksa keelest ümber pandud; laulik ei ole neid oma tahtmise järele loonud, waid enne tehtud vormi pidanud walama. Tööpõld on kitsam ja wabadus vähem olnud kui oma südame tunnete awaldustes.

Wiimaks ei wõi me Kreutzwaldi tööd wiimsel ajal ajakirjanduses nimetamata jätta ega seda meele paha, mis ajalehed talle toonud. Eesti Postimehes awaldas ta wähä oma kirjatöid. Ta lõpuks tõusis selle ja tema wahel täieline tüli. Kreutzwald ei olnud E. Postimehe tähtsate küsimuste politika mõtetega rahul ja kirjutas nende wasta jessamas lehes. Eesti Postimees pidas ometi oma seisupaika õigeks ja andis

kihwtise wastuse. See tegi Kreuzwaldi G. Postimehe wasta weel õige külmafs. Rõõmuga teretas sellepärast Kreuzwald 1878 Sakala ilmumist ja oli walmis selle faastööliseks heitma. Ja G. R. Jakobson lubas Kreuzwaldi auustades kõik Kreuzwaldi kirjatööd ilma mingisuguse muutufeta ära trüffida. Esimesel paaril aastal ilmus siis Sakalas mõnda lühemat ja pikemat kirjatööd, nimelt laulusid Kreuzwaldi sulest. Kreuzwald ja Jakobson käiswad täieste käsi käes. Aga aega mööda hakkas Kreuzwald oma seisupaika muutma; tema ei olnud enam Sakalaga rahul. Eesti Postimees oli wahel ajal uue toimetaja saanud; sinna pööris Kreuzwald. Seal awaldas ta meie aja ja selle puuduste kohta mitu kirja. Sakala wastas soolaselt. Kreuzwald astus nüüd awalikult wälja ja kirjutas Sakala kohta ennast jest täieste lahti lüües. Karedalt seisis Sakala oma õiguse eest selle tunnistuseks ja tõenduseks mitmeid Kreuzwaldi erakirju ära trüffides ja Kreuzwaldille wapraste wasta pannes, alanduses ja auupakkumises teda siiski laulusjaks nimetades ja tema käele suud andes. Seega oli ühendaw side Jakobsoni ja Kreuzwaldi wahel täieste katki

lõigatud. Ja weel suuremaks kaswis wahenende wahel, kui Jakobson warsti selle järele Eesti Kirjameeste seltsi esimeheks sai. Kreuzwald wõttis ennast sedamaid nime-
tatud seltsi auuesimehe ametist lahti, kelleks selts teda warsti asutamise järele walinud ja astus seltsist wälja.

Siljem pidiwad kõik Eesti lehed weel korra Kreuzwaldi wasta kirjutama. Kreuzwald oli Tartu Spetatud seltsis Eestlaste kohta mõtteid awaldanud, mis õiged ei olnud. Kudas kõneldakse, olla wiimisel ajal lauluisa meelt liig palju Eestlaste ebasõprade poolt katsutud oma tahtmise järele juhtida. Neid wõeriti mõtteid ei wõinud Eesti aja-
kirjandus õiendamata jätta, sest et wastased neid oma kasuks püüdsiwad tarwitada, ja pidiwad siis osalt Kreuzwaldi wasta astuma.

Wähä aega pärast kurwa juhtumist sundis tõbi lauluisa woodisse heitma. Ei aidanud enam ükski rohi ega abi, haigus kaswis enam kui kahanes, kunni wiimaks 13 Augusti kuu päewal 1882 Kreuzwaldi siit ilmaft ära kutsus. Et matus juba 16 Augusti kuu päewal oli, ei jõudnud Kreuzwaldi surmasõnum kaugelle; suurem hulk inimesi ei teadnud sest weel midagi

ega võinud sell kombel matusest osa võtta. Siiski kogus õige palju inimesi kofku lauluisat tema wiimsele puhkamise paigale saatma, kus lahkumise ja leina kõnesid rohkesti Saksa ja Eesti keeles peeti, leinapärgi hauale pandi ja leinalaulusid lauleti. Gestlased tunnistasivad selgeste üles, kui suurt tänu nemad lauluisale tema tähtsate tööde eest wõlga.

Nii on siis meie Wiru lauliku lühedalt jutustatud elulugu. Niisugune elu, niisugune tegewus ei võinud tuluta jääda. „Tulewik, kelle poolest Kreuzwald kahkles,“ ütleb Dr. M. Granfelt, „aga kelle eest ta siiski ustawalt tööd tegi, see on nüüd tulemas.“ Jah tulewik on tulemas: külwatud seeme on head wilja kandmas. Suure luulelooga „Rembituga,“ mis ta umbes 30 aasta eest juba algas, tahtis ta seda tööd jätkata, aga surm tuli wahela ja jättis Rembitu katkest. Oma walmis tööde läbi on ta aga kuulsamaks saanud ja Eesti rahwa kirjandust rohkem rikastanud kui ükski muu Eesti poegadest. Tema Kalewipoeg ja Eesti rahwa ennemuistsed jutud hiilgawad nagu kaks auusammast Eesti kirjanduse ajaloos. Kalewipoeg on

Gesti aja jooksu pööranud, on musta minewiku lõpetanud ja kallima ning õnnelikuma muinasajaga olewiku ühte liitnud isamaalist ja rahvuslist tundmist wägewaste äratades. Olgu siis need mõlemad jäädawalt woolawad hallitad igale isamaa pojale kaunist elufinnitajaks, rutaku igamees nende juurde neist kallist warandust wõttes ja uurides, ühel hoobil südamelikku tänu sellele andes, kes neid rahwalle tagasi finkinud.

Lõpetuseks peame veel tähendama, et professor S. Köler Peeterburis wäga kauni Kreuzwaldi pildi on maalinud ja seda 1879 Tartu Spetatud Gesti seltsile finkinud. Nooremas eas seisab seal pildi peal Kreuzwald meie ees, Kalewipoeg käes. Peale selle on veel Weizenbergi ja Tanni kiwitrüfikoja Peeterburis Tanni nägusa Kreuzwaldi kiwitrüfipildi walmistanud, mis igamees odawa hinna eest eneselle wõib muretseada. Ülepea oleks wäga soowida, et kõik Gesti raamatukogud ja isamaa ärksamad pojad enestelle tähtsamate meeste pildid muretseksiwad, nagu iga haritud rahwas seda teeb, selle majades alati nende kuulsamate liikmete kujusid näeme. Päewapiltinud on selle eest hoolt

fannud, et uuemal ajal tähtsamate meeste
piltisid raamatukauplustest saadaakse. Ehtigu
siis Kreuzwaldi kui ka muude tublide isa-
maa poegade pildid pea Eesti majasid ja
olgu kõigil waimustuseks filma ees.

Cesti Pauluisa

Dr. Friedrich Reinhold Kreutzwaldi

mälestuseks.

"Mu Jsa! Mull igaw on Altai mägi
"Ja Aasia aasul ei ole mu hüüd;
"Mull wangistab südant üks imelik wägi
"Ja weerule wiib mind mu mõte ja püüd:
"Siis luba, et lahkun ja liigun ja läen
"Kunni kodu ma leian, kus elama jäen!"

"Poeg! Alwar on altariks Altai mägi
"Ja koduks on annikas Aasia pind.
"Aga südant sull wõrgutab Manala wägi
"Ja himustab ära mult riisuda sind.
"Mine siis! Aga walwa ja walitse meelt,
"Et iial ei lahku sa õiguse teelt!"

Kuu kaswis ja kahanes kahwatand walgel
Ja sadadeks josis ju aastate aeg,
Aga ikka weel nooruse põlewal palgel
Käis weerule wiibides kuningapoeg,
Kunni wiimati Saatus ta Wirusse tõi
Ja annita aasud siin õitsewaks löi.

Ja taewast naeratas päikese nägu
 Ning noorestas nähes ta nobedat tööd;
 Ja lõuke laulis ja ööpik ja kagu
 Ning Amarik Roiduga unustas ööd,
 Kui nägid, kus kuningapoeg aga käis,
 Oli Wirula õnne ja õnnistust täis.

Aga Manalast wiletsust, wiledat jalga,
 Juba kihutas kadedus algama ööd:
 Tema sünnitas salajas rõõwiwa salga
 Ja surus ta sõrmile fulguwad wööd
 Ja ohud ja rohud ning nõiduse nõuu
 Tahes rikkuda õnne ja rõõmu ja auu.

Sala kallale tungides malewa üle
 Sai wõimuse waritsew rõõwlite salk;
 Ja Manalast nõuetud nõiduse wile
 Ara uimandas aimu ja waimu kui walf:
 Nii ihu ja hingele ahela löid
 Ja wakale wüürstile wangistust tõid.

Ara kuninglik riie tall riisuti seljast
 Ning aeti selga tall orjuse rüüd;
 Teda juhiti jänust ja nõueti näljast,
 Et ta unustaks endise priiuse püüd
 Ja ohkawaks orjaks end ise ka peaks
 Ning ülemaist asjust ei midagi teaks.

Ja tuuled ja tormid taist tuiskasid üle
 Ja sõda ja tuli ja näljane kätt
 Ning huntide hammas ja karude süle
 Oli ohkawa häda ja ohtude jatt.
 Juba sadadeks muutis end aastate arw,
 Aga tihemaks tekkis weel Manala parw.

Õli kargatas Rõue ja Kalewa karkis
Ja wilgati walgati kähwatas walf;
Ja ahelaid Õlisesse tuluke tärkis
Ning wärinal wabises Manala salt;
Ise raudane õhtus kui tule ees tael,
Rõis kanepist kattes kui takune pael.

Kes on, kesse wangub jääs wangikojast,
Silm aukus ja lõppenud nagu kui surm?
See jätis on jumedast kuningapojast,
Keda leinasid linnud ja lilled ja nurm:
Kulm kortsus ja närtšind ta nooruse wõim,
Hale tuimus ja totrus ta tegude lõim.

Küll ihu tall priiuse põlwe ju nägi
Ja tuikus ja suikus, kus meeline näis,
Aga waimu weel wangistas Manala wägi
Ja täitis ta orjuse oludest täis.
Häid ununud aegu ei mäletand meel:
Ta pidas end orjawaiks sulaseks weel.

Siis lähenes Wirust üks jumalik laulik,
Ise sirge ja priske ja tugew kui tamm,
Ta nagu nii armas ja lahke ja auulik
Ja kiire ta käik ning kindel ta samm:
Kuldkeeline kannel tall helises käes
Ja sulatas südamed wiiside wäes.

Ta laulis ja mängis ja mäletas nuttu
Ja pimedat piina ja koledat kõit;
Ta laulis ja hõiskas ja kuulutas ruttu
Noort priiuse koitu ja õiguse õit;
Ta laulis, mis elustas endine aeg,
Kes, kus ja mis kuulaja kuningapoeg.

Ta kuulutas Kalewast kuldasid sõnu
Ja awaldas õntjate hõiskawat häält;
Ta mäletas Manala madalat mõnu
Ja kurjade kisa ja sajatust säält;
Ta ilmutas Saatuse igawest nõnu
Ja tähendas Wirula tulewat annu.

Ta laulis ja mängis ja kihutas tööle
Ning äratas elu ja teritas meelt,
Sidus waimuse mõega malewa wööle
Ja õpetas tegewust tulewa teelt,
Pani ärkama, märkama metsad ja mäed
Ja isamaa adrale tegewad käed.

Äki ehmatas laulif ja kattes ta kannel
Ja nooruse ilu talt närtsis kui õis,
Ta waus ja wananes Manala wannel
Ja õhkas ja alatses ahastust täis:
Siis naeratas raul ja ta kustuw film
Weel hiilgades hүүdis: „Mu Gesti ilm!“

Aga juba on ilmumas jumalik wägi
Ja murtud on Manala wiimane wõim.
Kuna kuningapoeg seda kuulis ja nägi
Ja kuulas ja waatas, siis ärkas ta aim
Ja waim sai tall uueks ja elawaks sees
Ja ta tundis, ta elas ja mõtles kui mees.

Ja kortsud tall kadusid kolletand palest
Ja nõrkus ja wanus tall nooruseks sai;
Ta seisis ja sammus nii sirgest ja jalest
Ja kuninglik paistus ta palesse löi,
Ta lautas laiali palwele käed
Oma riigile paludes ülewelt hääb.

Siiš nuttes ta lahkunud laulikut waatis
Ja märkas ja mõistis ta tähtsust ja tööd;
Ja uneste palwet ta taewasse saatis
Ja soowis ta põrmule rahulist õöd;
Ja hiilgawal filmal siis tõstis ta häält
Ning tootus tõusis ta huulete päält:

"Ma tänan sind, lahkunud Wirula laulik:
"Münd äratas unest su jumalik laul!
"Su mõte nii mõnus ja armas ja auulik,
"See seisku mu südames igawest auul!
"Sind tänan, kes nooruse tagasi tõid
"Ja priiuse leegid mu hingesse löid!

"Müüd käsi on noor mull ja tugew mu õla
"Ja kerged mu jalad ja ärgas mu waim:
"Ma tasuda tahan mu Wirula wõla
"Mis unustas teha mu uinunud aim!
"Mu isamaa õnn ja ta ilu ja hüüd,
"See olgu mu mõte ja tegu ja püüd!

"Ma tahan, et haridus olgu see lüli,
"Mis Wirula rahwaste ahela wiib!
"Ma ihkan, et kunsti ja teaduse küli
"Oleks Gestic tulewa tähtsuse tiib;
"Ma soowin, et sigiks ta ühine töö,
"Kuna wennaksid ühendab wennastuswõõ!

"Ma soowin, et sõbruse sidemed filda
"Üle lahe, mis lahutab, lainille looks
"Ja saadaksid siit oma kasumat filda
"Ning tulusat jäält oma toodeile tooks:
"Kui wenda nii toetab ja finnitab wend,
"Saab tugewaks Altai kuninglik känd.

"Eh! furnaku üdi weel ohkawad haawad
"Ja seisku weel paiguti paremad sõuud:
"Need taewasel tahtmisel terweks saawad
"Ja furnute soontesse sigineb jõud
"Ring tõde ja tegu meid edasi wiib,
"Kuna kurja eest kaitseb meid Kotka tiib!"

Äti kärgatas Kõne ja ähwardas Äite
Ja wilgati wälgati kähwatas walf.
Siis naeratas taewast hiilgades päife
Ja lauliwad linnud ja kuulatas jalk:
"Iha anna, et Kreukwaldi Kalewi taim
"Oleks jäädawa priiuse jumalik waim!"

x—y.

Schnakenburgi Cesti Rahwa-Biblioteek:

- Nr. 1. Raudse näufattega mees.
Nr. 2. Kaabakad ehk kuld ei anna rahu.
Nr. 3. Jisraeli mehe tütar.
Nr. 4. Mereröömlite saar.
Nr. 5. Kaarlo Suomalaiſe Novellad ehk uudisjutud.
Nr. 6. Üheksas Cesti jututooja.
Nr. 7. Joosep Haideni elulugu.
Nr. 8. Kümnes Cesti jututooja.
Nr. 9. Wallensteini surm.
Nr. 10. Hudſoni jõe ääres.
Nr. 11. Rändaja Kaljumägestikus.
Nr. 12. Guajana metsades.
Nr. 13. Maarja ja Gewa.
Nr. 14. Lahtine aken.
Nr. 15. Eſiwanemate warandus.
Nr. 16. Karin.
Nr. 17. Kaljajutud.
Nr. 18. Tähtſad mehed. Eſimene anne.
Nr. 19. Maſepa.
Nr. 20. Tähtſad mehed. Teine anne.
Nr. 21. Endiſe põlwe pärandus.
Nr. 22. Tähtſad mehed. Kolmas anne.
Nr. 23. Dr. Fählmanni firjad.
Nr. 24. D. W. Maſingi firjad.

Iga raamat maksab 20 kop.